

VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS

VERSLO VADYBOS FAKULTETAS

VERSLO EKONOMIKOS KATEDRA

Svajūnas Šiaudkulis

**Lietuvos valstybinio socialinio draudimo biudžeto pajamų ir išlaidų
subalansavimo problema**

**Problem of balancing of revenue and expenses of State social insurance budget of
Lithuania**

Baigiamasis magistro darbas

Inžinerinė vadyba ir ekonomika

Ekonomika

Vadovas: prof. hab. dr. R. Ginevičius

VILNIUS
2001

ANOTACIJA

Vilniaus Gedimino technikos universitetas
Verslo vadybos fakultetas
Verslo ekonomikos katedra

ISBN ISSN
Egz. sk.: 3
Data: 2001 05 16

Magistrantūros baigiamasis darbas (tezės)
Lietuvos valstybinio socialinio draudimo biudžeto pajamų ir išlaidų subalansavimo problema

Svajūnas Šiaudkulis

Kalba

- lietuvių
 užsienio

Šio baigiamojo darbo objektas - Lietuvos valstybinio socialinio draudimo biudžeto pajamų ir išlaidų subalansavimo problema.

Magistro tezių tikslas - išanalizuoti valstybinio socialinio draudimo biudžetą, atskleisti jo pajamų ir išlaidų neatitikimo priežastis.

Baigiamajame darbe yra išanalizuotos valstybinio socialinio draudimo formos, užsienio šalių patirtis, socialinio draudimo biudžeto pajamos ir išlaidos, pasiūlytos valstybinio socialinio draudimo pajamų ir išlaidų subalansavimo priemonės.

Reikšminiai žodžiai: socialinis draudimas, socialinio draudimo biudžetas, socialinio draudimo pajamos ir išlaidos

ABSTRACT

Vilnius Gediminas Technical University

ISBN ISSN

Business Management Faculty

No. of copies: 3

Business Economics Department

Date: 2001 05 16

Masters' Thesis

Problem of balancing of revenue and expenses of state social insurance budget of Lithuania

Svajūnas Šiaudkulis

Language

- Lithuanian
 Foreign

Problem of balancing of revenue and expenses of social insurance budget of Lithuania was the research object of the final paper.

The aim of this master's thesis was to analyse social insurance budget and reveal causes of inadequacy of revenue and expenses.

In the final paper forms of state social insurance, foreign experience, revenue and expenses of social insurance budget were analysed, the means of balancing of social insurance revenue and expenses were proposed.

Keywords: social insurance, social insurance budget, revenue and expenses of social insurance

TURINYS

DIAGRAMŲ IR LENTELIŲ SĄRAŠAI.....	5
SANTRUMPOS.....	7
ĮVADAS.....	8
1. VALSTYBINIS SOCIALINIS DRAUDIMAS, JO STRUKTŪRA IR PATIRTIS UŽSIENIO ŠALYSE.....	11
1.1. Valstybinis socialinis draudimas ir jo struktūra.....	11
1.2. Valstybinio socialinio draudimo finansinės naštos pasidalijimas tarp darbdavio, dirbančiojo ir valstybės.....	15
1.3. Valstybinio socialinio draudimo patirtis užsienio šalyse.....	16
2. LIETUVOS VALSTYBINIO SOCIALINIO DRAUDIMO BIUDŽETO ANALIZĖ	27
2.1. Pajamų analizė.....	27
2.2. Socialinio draudimo biudžeto išlaidų analizė.....	31
2.3. Valstybinio socialinio draudimo biudžeto struktūros palyginamoji analizė.....	34
3. SOCIALINIO DRAUDIMO BIUDŽETO SUBALANSAVIMO PROBLEMA.....	37
3.1. Valstybinio socialinio draudimo biudžetą sąlygojantys veiksniai.....	37
3.2. Demografiniai rodikliai ir jų kitimo prognozė	40
3.3. Atskirų socialinio draudimo rodiklių ilgalaikės raidos perspektyvos atsižvelgiant į demografines prognozes.....	44
3.3.1. Apdraustųjų skaičiaus įvertinimas.....	45
3.3.2. Senatvės pensininkų kontingento prognozės	48
3.3.3. Rezultatų apibendrinimas	56
3.4. Valstybinio socialinio draudimo biudžeto pajamų ir išlaidų prognozė	58
3.5. Biudžeto pajamų didinimo veiksniai, būdai ir galimybės	62
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	64
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	69

DIAGRAMŲ IR LENTELIŲ SĄRAŠAI

Diagramos

Pavadinimas	Psl.
2.1. VSDF įmokų tarifo pasiskirstymas (31 proc. + 3 proc.).....	31
2.2. Pensijų skaičiaus dinamika Lietuvoje.....	34
3.1. Apdraustųjų pagrindinėje darbovietėje skaičiaus prognozė.....	47
3.2. Lietuvos senatvės pensininkų skaičiaus prognozė.....	54
3.3. Lietuvos senatvės pensininkų ir apdraustųjų pagrindinėje darbovietėje skaičių procentinio santykio prognozė	55
3.4. VSDF biudžeto pajamos ir išlaidos	59

Lentelės

Pavadinimas	Psl.
2.1. Lietuvos gyventojų pasiskirstymas 2001 m. pradžioje.....	28
2.2. Pensijų dydžiai Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje, lyginant su darbo užmokesčiu 2000 m. IV ketv.....	32
2.3. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto pajamos ir išlaidos 1998 metais.....	35
2.4. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto pajamos ir išlaidos 1999 metais.....	36
3.1. Lietuvos gyventojų skaičiaus prognozė.....	43
3.2. Apdraustųjų pagrindinėje darbovietėje skaičiaus prognozė.....	46
3.3. Apdraustųjų pagrindinėje darbovietėje skaičiaus prognozė.....	46
3.4. Apdraustųjų pagrindinėje darbovietėje demografinės charakteristikos.....	48
3.5. Senatvės pensininkų ir apdraustųjų pagrindinėje darbovietėje skaičiaus prognozė darbingo amžiaus ribai kintant iki 2025 m., neįvertinant ekonominio aktyvumo planinėje ekonomikoje.....	50
3.6. Pensininkų ir apdraustųjų pagrindinėje darbovietėje skaičiaus santykio prognozė	

priklausomai nuo darbingo amžiaus ribos poveikio, neįvertinant ekonominio aktyvumo planinėje ekonomikoje.....	50
3.7 Pensininkų ir apdraustųjų pagrindinėje darbovietėje skaičiaus santykio prognozė darbingo amžiaus viršutinei ribai kintant iki 2010 m., neįvertinant ekonominio aktyvumo planinėje ekonomikoje.....	51
3.8 Senatvės pensininkų ir apdraustųjų pagrindinėje darbovietėje skaičiaus santykio prognozė.....	52
3.9 Senatvės pensininkų ir pensinio amžiaus gyventojų skaičiaus santykis įvertinant ekonominio aktyvumo planinėje ekonomikoje poveikį	53
3.10 Lietuvos senatvės pensininkų skaičiaus prognozė.....	55
3.11. Senatvės pensininkų ir apdraustųjų pagrindinėje darbovietėje skaičiaus santykio prognozė.....	55
3.12. Ekonominiu augimu pagrįsta gyventojų pajamų lygio prognozė.....	60
3.13. Nacionalinio ir SODROS biudžetų makroekonominė prognozė.....	61

SANTRUMPOS

BVP	Bendrasis vidaus produktas
DAG	Darbingo amžiaus gyventojai
PAG	Pensinio amžiaus gyventojai
SD	Socialinis draudimas
SODRA	Valstybinis socialinis draudimas
VSDF	Valstybinio socialinio draudimo fondas

IVADA S

Valstybinio socialinio draudimo biudžetas - tai ypatingas bendravalstybinis lėšų fondas. Būdingiausias jo bruožas - specifinė, t.y. tikslinė jo paskirtis. Jame sukauptos piniginės lėšos skiriamos apdraustųjų socialiniu draudimu asmenų materialiniam aprūpinimui, praradus darbingumą dėl senatvės, invalidumo ar ligų atvejais. Būdinga, kad iš šio lėšų fondo aprūpinamų žmonių kontingentai yra palyginti dideli. Antai vien visų kategorijų pensijų skaičius 2000 m. IV ketv. buvo 1053,5 tūkst. Tai reiškia, kad maždaug kas ketvirtas Lietuvos gyventojas gauna pensiją. Joms išmokėti skiriama apie 70 proc. SD biudžeto lėšų.

Kitas būdingas socialinio draudimo bruožas - jame sukaupiamų ir iš jo panaudojamų lėšų suma yra palyginti didelė. Ji prilygsta maždaug pusei šalies nacionalinio biudžeto pajamų, kurios formuojamos iš 16 įmokų, arba pusę tų pajamų duodančio pridėtinės vertės mokesčio apimčiai. Tuo tarpu socialinio draudimo biudžeto pajamos daugiausia formuojamos iš privalomųjų atskaitymų socialiniam draudimui. Kiti jo pajamų šaltiniai yra mažiau reikšmingi. Kitas Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos pajamas sudaro delspinigiai už pavėluotą įmokų sumokėjimą, savanoriško draudimo įmokos bei asignavimai iš valstybės biudžeto.

2000 metų duomenimis Lietuvoje turime apie 1 milijoną įvairių kategorijų pensininkų. Suprantama, kad ir jų, kaip ir kitų gyventojų grupių pajamos turi augti. Tačiau pastaruoju metu šalyje susiduriama su Valstybinio socialinio draudimo biudžeto subalansavimo problema. Tai visų pirma susiję su valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimo nepakankamumu. Nežiūrint į tai, kad visumoje valstybinio socialinio draudimo

įmokų surinkimas, lyginant, pvz., su mokesčių surinkimu yra geresnis, surenkamų sumų nepakanka pensijoms išmokėti. Todėl valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba norėdama laiku išmokėti pensijas, yra priversta imti milijoninius kreditus, kurie ateityje gali dar labiau pagilinti aptariamą problemą.

Visa tai rodo, kad valstybinio socialinio draudimo biudžeto nesubalansavimo priežasčių reikia ieškoti giliau. Šis diplominis darbas kaip tik ir sukoncentruotas į valstybinio socialinio draudimo biudžeto gilesnį nagrinėjimą, atskleidžiant jo pajamų ir išlaidų neatitikimo priežastis.

VSDF subalansuotumo aktualijas atspindi “Pensijų reformos Baltoji knyga” [12]. Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2000 m. balandžio mėn. patvirtino pensijų sistemos reformos koncepciją. Pagrindiniai pensijų sistemos reformos tikslai yra tokie:

- * pakeisti pensijų sistemą taip, kad sulaukę pensinio amžiaus žmonės gautų didesnes pajamas nei iki šiol;
- * finansiškai subalansuoti socialinio draudimo sistemą taip, kad ji galėtų artimiausiais metais veikti be finansinio deficito;
- * paskatinti taupymą šalyje bei sumažinti mokesčių vengimą.

Be to, koncepcijoje numatoma privalomo kaupimo pensijai įvedimą privačiuose pensijų fonduose. Pagrindinis pensijų reformos uždavinys nedidinant pensijų draudimui skirto įmokų tarifo įvesti privalomąjį kaupiamąjį draudimą, valdomą privačių pensijų fondų.

Darbas susideda iš įvado, trijų skyrių ir išvadų bei pasiūlymų.

Įvade aptariamas diplominio darbo analizės objektas, rodantis temos aktualumą.

Pirmajame skyriuje "Valstybinis socialinis draudimas, jo struktūra ir patirtis užsienio šalyse" analizė pradedama nuo valstybinio socialinio draudimo formų, o baigiamas šis skyrius užsienio šalių socialinio draudimo patirtimi, išnagrinėjant ją detaliau.

Antrąjį skyrių "Lietuvos valstybinio socialinio draudimo biudžeto analizė" pradedu nuo pajamų analizės. Čia pradedu dėstyti nuo apdraustųjų skaičiaus bei jų uždarbio ir prieinu prie įmokų tarifo. Toliau - išlaidų analizė, taip pat įtraukiu valstybinio socialinio draudimo fondo pajamų ir išlaidų ataskaitą.

Trečiąjį skyrių "Valstybinio socialinio draudimo pajamų ir išlaidų subalansavimo tobulinimas" pradedu nuo biudžetą sąlygojančių veiksnių, aptariu demografinius ir ekonominius veiksnius, kurie įtakos socialinio draudimo pajamas ir išlaidas, toliau analizuoju biudžeto subalansavimo prognozių rezultatus.

Diplominis darbas užbaigiamas išvadomis bei pasiūlymais. Šis darbas parašytas realios Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo medžiagos pagrindu.

1. VALSTYBINIS SOCIALINIS DRAUDIMAS, JO STRUKTŪRA IR PATIRTIS UŽSIENIO ŠALYSE

1.1. Valstybinis socialinis draudimas ir jo struktūra

Kuriant socialinio draudimo sistemą, buvo siekiama pereiti nuo valstybės teikiamo “aprūpinimo” negalintiems dirbti ir neturintiems nuolatinių pajamų gyventojams prie jų įmokomis įgyjamų teisių ir numatytas įstatymu išmokas. Valstybinio socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų įstatymas sukūrė teisinę bazę socialinio draudimo esminei reformai, kurios pradžia reikėtų laikyti Valstybinio socialinio draudimo įstatymą, priimtą 1991 metų gegužės 21 dieną. Šis įstatymas ne tik baigė socialinio draudimo naujos organizacinės struktūros teisinį įtvirtinimą, bet ir iš esmės pakeitė pačią socialinio draudimo tvarką, taip pat teikiamos socialinio draudimo lėšomis apsaugos sąlygas ir tvarką [7; 45].

Valstybinis socialinis draudimas – valstybės nustatytų socialinių ekonominių priemonių sistema, teikianti apdraustiesiems Respublikos gyventojams, taip pat įstatymo numatytais atvejais apdraustųjų šeimų nariams gyvenimui reikalingų lėšų ir paslaugų, jei jie negali dėl įstatymo numatytų priežasčių apsirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų ir dėl įstatymo numatytų svarbių priežasčių turi papildomų išlaidų. Įgyvendinant valstybinį socialinį draudimą, dalyvauja draudėjų ir draudžiamųjų interesus ginančios organizacijos.

Valstybinį socialinį draudimą reguliuoja Valstybinio socialinio draudimo ir kiti Lietuvos Respublikos socialinio aprūpinimo įstatymai, taip pat Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas, Lietuvos Respublikos Vyriausybės tvirtinami Valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatai, Valstybinio socialinio draudimo pašalpų nuostatai, Valstybinio socialinio draudimo įstaigų nuostatai, taip pat valstybinio

socialinio draudimo fondo biudžeto sudarymo ir vykdymo taisyklės, Savanoriškojo valstybinių socialinio pensijų draudimo taisyklės [16].

Asmenų, draudžiamų kiekvienos rūšies draudimu, kategorijas nustato atitinkami įstatymai, reguliuojantys tos rūšies draudimo tvarką.

Valstybinio socialinio draudimo įstatymo nustatyta tvarka privalomai draudžiami:

- 1) asmenys, dirbantys pagal darbo sutartis, taip pat dirbantys narystės pagrindais renkamosiose institucijose, ūkinėse bendrijose, žemės ūkio bendrovėse arba kooperatinėse organizacijose ir gaunantys atlyginimą už darbą;
- 2) individualių (personalinių) įmonių savininkai ir jiems Vyriausybės nustatyta tvarka prilyginti savarankiškai dirbantys asmenys;
- 3) ūkininkai ir dirbantys ūkyje pilnamečiai jų šeimų nariai.

Valstybinio socialinio draudimo stažas – tai laikas, kai asmuo pats mokėjo ar už tą asmenį buvo mokamos valstybinės socialinio draudimo įmokos, taip pat kiti laikotarpiai, kuriuos valstybinio socialinio draudimo stažui prilygina galiojantys įstatymai.

1995 m. Lietuvoje įvykdyta pensijų reforma. Jos metu pereita prie socialinio draudimo principais grindžiamos sistemos, kuomet išmokos mokamos tik draustiems asmenims, įmokos apskaitomos individualiai, į jas atsižvelgiama nustatant pensijos dydį, o draudimo laikotarpiu pripažįstamas tik tas laikotarpis, kuomet yra sumokėtos socialinio draudimo įmokos. Šia reforma buvo siekta paskatinti žmones dalyvauti pensijų sistemoje, aiškiai susieti mokamas įmokas ir gaunamas išmokas, pensijų dydį diferencijuoti pagal sumokėtas įmokas.

Lietuvos pensijų sistemą sudaro socialinio draudimo pensijos, mokamos iš atskiro socialinio draudimo fondo, ir valstybinės pensijos, finansuojamos iš valstybės biudžeto.

Didžiausią sistemos dalį (virš 90 proc. išmokų) sudaro socialinio draudimo pensijos (senatvės, invalidumo ir našlių/našlaičių pensijos). Iš jų per 70 proc. išmokama kaip senatvės pensijos.

Iš viso socialinio draudimo pensijoms išleidžiama apie 7,5-9 proc. BVP. Bendras socialinio draudimo įmokų tarifas nuo 2000 m. sausio 1 d. padidintas 3 proc. punktais ir dabar siekia 34 proc., iš jų 25 proc. punktai yra skirti pensijoms finansuoti [12].

SODROS sistema suskirstyta į penkias dalis:

1. Pensijų (senatvės, invalidumo, maitintojo netekimo);
2. Sveikatos;
3. Nedarbo;
4. Ligos ir motinystės (tėvystės);
5. Nelaimingų atsitikimų ir profesinių susirgimų.

Lietuvoje buvo svarstomas klausimas dėl pensijinio, nedarbo, laikino nedarbingumo, nelaimingų atsitikimų darbe draudimo išskaidymo atskiruose fonduose.

Be to, kas buvo jau pasakyta aukščiau dėl sveikatos, nelaimingų atsitikimų darbe ir pašalpų vaikams draudimo tikslingumo atskirai, verta bent trumpai aptarti pačią vieningo socialinio draudimo biudžeto skaidymo į dalis idėją. Šiuo požiūriu yra po vieną svarų argumentą už ir prieš.

Draudimo išskaidymas į atskirus fondus pagal draudimo rūšis yra patrauklus dėl to, kad tuomet fondai tampa "skaidresni". Lengviau suvokiamas ryšys tarp įmokų ir išmokų. Dėl tos pačios priežasties atskiri fondai lengviau ir administruojami.

Tačiau tai gana primityvus argumentas. Toks suskirstymas turi ir trūkumų, nes nebebūtų galimybės atskiroms draudimo išmokoms lėšas naudoti iš bendro socialinio

draudimo biudžeto, be biurokratinių apribojimų (kurie neišvengiamai atsirastų griežtai atskirus draudimo rūšis) jas skiriant toms išmokoms, kurios privalomos pagal įstatymą. Tuomet, trūkstant lėšų vienos rūšies išmokoms ir esant lėšų pagal kitą draudimo rūšį, tektų imti kreditus, arba remti atskiras šakas iš valstybės biudžeto, kai tuo metu kitoje šakoje lėšos kauptųsi nepanaudojamos. Tai būtų ypač skausminga esant nestabiliai ekonomikai, vadinasi – ir nestabiliam įnašų dydžiui į socialinio draudimo biudžetą bei labai svyruojančioms palūkanoms.

Mūsų nuomone, vieningas fondas, nepaisant populistinių kaltinimų draudimo rinkos monopolizavimu, duoda gana svarbų privalumą. Jis leidžia perskirstyti bendras draudimo lėšas įvairioms išmokoms (pensijoms, nedarbo, nedarbingumo pašalpoms ir pan.) priklausomai nuo situacijos. Tokiu būdu galima išsiversti su mažesniu lėšų kiekiu. Priešingu atveju gali būti, kad esant pensijinio fondo deficitui, pavyzdžiui, nedarbo draudimo fondas gali būti perteklinis ir atvirkščiai.

Dažnai spaudoje buvo siūlomas socialinio draudimo Lietuvoje decentralizavimas ir demonopolizavimas iškelia dabar esamo vieningo SODROS biudžeto suskirstymo į dalis problemą: kaip tokiu atveju išlaikyti draudimą privalomu ir visuotinu? Esant vieningam socialinio draudimo fondui, išmokų padengimas įnašais yra labai paprastas. Esant keletui atskirų fondų, jų įplaukos, suprantama, priklausytų nuo apdraustųjų skaičiaus konkrečiame fonde. Išskiltų pensijų ir kitų išmokų gavėjų priskyrimo kiekvienam fondo problema. Jeigu tai būtų fiksuota visam laikui – monopolizmas išliktų. Skirtumas tas, kad vietoje vieno monopolisto atsirastų keletas. Įnašų ir išmokų (apdraustųjų ir išmokas gaunančių) atskiruose fonduose suderinimo problema taptų dar sudėtingesnė leidžiant fondų tarpusavio konkurenciją, nes jos pasekoje keistųsi fondų pajėgumai ir priskiriamų išmokų gavėjų

skaičius. Pastarieji privalėtų "keliauti" iš fondo į fondą. Tai realiai įgyvendinti turbūt neįmanoma.

1.2. Valstybinio socialinio draudimo finansinės naštos pasidalijimas tarp darbdavio, dirbančiojo ir valstybės

Įmokos į socialinio draudimo fondą Vakarų šalyse yra pasidalijusios tarp darbdavio ir apdraustojų maždaug per pusę (išimtis draudimas nuo nelaimingų atsitikimų darbe, kai moka vien darbdavys). Tai argumentuojama tuo, kad ir apdraustasis jaustų atsakomybę, o kartu ir teisę dalyvauti draudimo valdyme. Tačiau įmokų naštos santykio pasidalijimo keitimas teoriškai neturi prasmės, jeigu kartu gali būti keičiamas darbo užmokesčio dydis.

Kitas klausimas – valstybės finansinis dalyvavimas socialinio draudimo fonde. Jis irgi yra laikomas suteikiančiu teisę valstybei dalyvauti draudimo fondo valdyme. Tačiau valstybė šiais laikais dažniausiai remia socialinį draudimą iš biudžeto dėl politinių sumetimų. Paprastai socialinio draudimo įnašų didinimas sutinkamas gana priešišškai ir Valstybė lengviau suranda lėšų savo biudžete arba padidina bendruosius mokesčius, vietoj to, kad imtųsi draudimo įnašų didinimo arba ribotų išmokas iš socialinio draudimo.

Šiuo metu socialinis draudimas yra vis mažiau priklauso nuo darbdavių ir darbuotojų susitarimo. Vis daugiau socialinio draudimo išmokas užtikrinti įsipareigoja valstybė. Todėl aiški ir valstybinio finansinio dalyvavimo socialiniame draudime tendencija. Lietuva neturėtų būti išimtis. Nebūtina saugoti socialinio draudimo finansinę skaisčių. Esant būtinybei, valstybė gali paremti SODROS biudžetą. Ypač imdamasi įsipareigojimų didinti socialinio draudimo išmokas. Tačiau dabartinėmis sąlygomis Lietuvoje tai mažai tikėtina.

1.3. Valstybinio socialinio draudimo patirtis užsienio šalyse

Socialinio draudimo finansavimo dalys tarp apdraustojo, darbdavio ir valstybės kiekvienoje šalyje nustatomos įstatymais. Tai bus parodyta žemiau šiame skyrelyje.

Austrija. Ligos ir motinystė draudimui pramoninis personalas moka 6,3 proc. įmoką (darbuotojas – 3,15 proc., darbdavys – 3,15 proc.), nepramoninis personalas moka 5,0 proc. įmoką (darbuotojas – 2,5 proc., darbdavys – 2,5 proc.). Pagal Kompensavimo (Tęsimų Mokėjimų) Įstatymą pramoninio personalo darbdavys dar moka 2,8 proc. įmoką. Savivaldybė moka motinystės pašalpos dydžio 50 proc. įmoką.

Invalidumo, senatvės ir globėjų draudimo atveju mokama 18,5 proc. įmoką (darbuotojas ir darbdavys – po 9,25 proc.). Savivaldybės įmoka apskaičiuojama kaip skirtumas tarp 100,2 proc. patirtų išlaidų ir įplaukų tam pačiam periodui – 100 proc. pajamų laikomų papildomomis.

Darbo traumų ir profesinių ligų draudimo atveju tik darbdavys moka 1,4 proc. įmoką.

Nedarbo draudimo atveju mokama 4,6 proc. įmoka (darbuotojas ir darbdavys – po 2,3 proc.).

Paramos šeimai atveju tik darbdavys moka 4,5 proc. įmoką. Savivaldybė finansuoja kitas pašalpas šeimai per Paramos Šeimai Sulyginimo Fondą, kurio šaltiniai yra: sumos iš mokesčių įplaukų ir procentas nuo pajamų mokesčių bei korporacijų mokesčių įplaukų; provincijų įmokos).

Invalidumo, senatvės, globėjų, darbo traumų ir profesinių ligų ilgalaikių pašalpų finansavimas remiasi sistema "pay as you go".

Šveicarija. Invalidumo draudimo atveju darbuotojas ir darbdavys moka po 0,6 proc. įmoką. valstybė moka 50 proc. įmoką.

Senatvės ir globėjų draudimo atveju darbuotojas ir darbdavys moka po 4,2 proc. įmoką. Valstybė moka 20 proc. įmoką: konfederacija – 17 proc., regionai – 3 proc.

Darbo traumų ir profesinių ligų draudimo atveju moka tik darbdavys.

Nedarbo draudimo atveju darbuotojas ir darbdavys moka po 0,2 proc. įmoką. konfederacija ir regionai išskirtinėmis aplinkybėmis skiria kreditą.

Paramos šeimai atveju egzistuoja kelios schemos: žemės ūkio schemoje darbdavys moka 2 proc. įmoką, regioninėse schemose darbdavys moka 1 – 5 proc. įmoką, priklausomai nuo regiono ir finansų. Žemės ūkio schemoje du trečdalius išlaidų, kurios nepadengiamos darbdavių įmokomis, finansuoja Konfederacija, vieną trečdalį – regionai.

Islandija. Ligos draudimo atveju darbdavys ir darbuotojas nemoka jokių įmokų. Savivaldybės moka 100 proc. įmoką ligos draudimo atveju ir apie 80 proc. motinystės draudimo atveju.

Invalidumo, senatvės ir globėjų draudimo atveju darbuotojas nemoka jokios įmokos, o darbdavys- 2 proc. nuo bendrosios atlyginimų sumos. Savivaldybės įmoka sudaro apie 80 proc. Finansavimo sistema, taikoma ilgalaikėms pašalpoms, yra per darbdavių ir Valstybės Iždo įmokas.

Darbo traumų ir profesinių ligų draudimo atveju darbdavys moka įmokas, kurios svyruoja priklausomai nuo rizikos laipsnio, ir yra apskaičiuojamos procentine išraiška nuo išmokamų atlyginimų. Finansavimo sistema, taikoma ilgalaikėms pašalpoms, remiasi kaupimo principu.

Nedarbo draudimo atveju darbuotojas nemoka jokios įmokos, tik darbdavys- 1 proc. nuo savaitinio atlyginimo sumos. Savivaldybės moka kasmetinę įmoką, kuri lygi trims darbdavio įmokoms.

Paramos šeimai schemą valstybė finansuoja šią sistemą šimtu procentu.

Invalidumo, senatvės ir globėjų ilgalaikės pašalpos finansuojamos per darbdavių ir Valstybės Iždo įmokas. Darbo traumų ir profesinių ligų ilgalaikių pašalpų finansavimas remiasi kaupimo sistema.

Kipras. Įmokų dydis yra toks: darbdavys ir darbuotojas po 6 proc. Šios įmokos yra mokamos visoms pašalpoms, kurias užtikrina Socialinio draudimo schema. Bedarbio pašalpa mokama iš Nedarbo pašalpų sąskaitos, kurią finansuoja pervedimai iš įmokų, mokamų dirbančių asmenų. Schema taip pat apima verslininkus: verslininkų įmokos dydis yra 11 proc. ir yra [pagrįstas verslininko pajamomis. Pašalpa vaikui finansuojama iš pagrindinių mokesčių. Medicininė priežiūra yra finansuojama Valstybės, kurios įmoka yra 3.5 proc. nuo draudžiamųjų atlyginimų visoms pašalpoms, kurias užtikrina Socialinio draudimo schema.

Ilgalaikių pagrindinių invalidumo senatvės, globėjų, darbo traumų ir profesinių ligų pašalpų finansavimas remiasi sistema "pay –as- you- go"; Ilgalaikių papildomų pašalpų finansavimas remiasi kaupimo sistema.

Lichtenšteinas. Ligos ir motinystės draudimui mokamas fiksuoto procento nuo atlyginimo arba fiksuotų išmokų įmoka. Darbuotojas ir darbdavys moka 1.5-2 proc.

Invalidumo draudimo atveju mokama 0,76 proc. įmoka: darbdavys ir darbuotojas -po 0,38 proc. Savivaldybės apsaugo nuo deficito.

Senatvės ir globėjų draudimo atveju mokama 7,6 proc. įmoka: darbuotojas ir darbdavys- po 3,8 proc. Vyriausybė moka 20 proc. įmoką.

Darbo traumų ir profesinių ligų draudimo atveju mokama išmokų bendrosios apimties įmoka atitinkamai rizikos rūšiai. Tik darbdavys moka pilnos išmokos įmoką.

Neprofesinių susirgimų draudimo atveju tik darbuotojas moka 0,6 proc. įmoką. Savivaldybės moka 1/3 įmokos lygio.

Nedarbo draudimo atveju mokama 0,5 proc. įmoka: darbuotojas ir darbdavys- po 0,25 proc. Savivaldybės užtikrina garantinius finansus.

Paramos šeimai atveju tik darbdavys moka 2,5 proc. įmoką. savivaldybė moka fiksuotą pajamų sumą, be to, garantuoja deficito padengimą kaip tai yra būtina.

Malta. Ligos ir motinystės, invalidumo, senatvės ir globėjų, darbo traumų ir profesinių ligų, nedarbo draudimui bei paramos šeimai atveju darbuotojas moka įmoką, kuri yra 1/12 (apytiksliai 8,3 proc.) bazinio darbo užmokesčio/ atlyginimo, kuris remiasi Nacionaliniu Minimaliu Darbo Užmokesčiu. Pagal analogišką tvarką moka ir darbdavys.

Valstybė moka įmoką, kuri yra lygi darbuotojo mokamai įmokai ir taip pat apmoka bet kokias išlaidas virš visų įmokų įplaukų, gaunamų sąskaitų balanse.

Invalidumo, senatvės, globėjų, darbo traumų ir profesinių ligų ilgalaikių pašalpų finansavimas remiasi darbuotojų, darbdavių ir valstybės įmokomis.

Kanada. Ligos ir motinystės atveju mokama 4,68 proc. įmoka: darbuotojas – 1,95proc, darbdavys- 2,73 proc.

Invalidumo ir globėjų draudimo atveju mokama 4,4 proc. įmoka (darbuotojas ir darbdavys- po 2,2 proc.), senatvės apsauga pilnai finansuojama iš einamųjų vyriausybės įplaukų.

Kadangi darbo traumų ir profesinių ligų draudimo šaka patenka į provincijų įstatymų ir administravimo sferą ir šie įstatymai taip pat smarkiai skiriasi, kad bet kokie apibendrinimai yra neįmanomi.

Nedarbo draudimo atveju mokama įmoka yra analogiška ligos ir motinystės draudimo atveju. Federalinė vyriausybė finansuoja išlaidas, nepadengtas draudimo premijomis.

Parama šeimai yra pilnai Vyriausybės finansuojama iš bendrųjų įplaukų.

Ilgalaikės senatvės apsaugos pašalpos pilnai finansuojamos iš federalinės vyriausybės bendrųjų įplaukų.

Švedija. Ligos ir motinystės draudimui tik darbdavys moka 10 proc. įmoka nuo darbo užmokesčio. Savivaldybės moka 15 proc. įmoką.

Invalidumo, senatvės ir globėjų draudimo atveju bazinei pensijai darbdavys moka 9,45 proc. nuo darbo užmokesčio; papildomai pensijai- darbdavys moka 10,6 proc. įmoka nuo darbo užmokesčių. Valstybės finansuoja apie 25 proc. bazinės pensijos.

Darbo traumų ir profesinių ligų draudimo atveju tik darbdavys moka 0,9 proc. įmoką nuo darbo užmokesčio.

Nedarbo draudimo atveju darbuotojas moka kintamo dydžio įmoką, darbdavys- po 2,16 proc. nuo darbo užmokesčio (nedarbo draudimo schema nėra privaloma darbuotojui). Valstybė finansuoja išlaidas, kurių nepadengė įmokos.

Norvegija. Nacionalinio draudimo schemą sudaro tokios draudimo rūšys: draudimas ligos atveju, invalidumo draudimas, senatvės draudimas, globėjo draudimas, darbo traumos ir profesinių ligų draudimas, nedarbo draudimas.

Nacionalinio draudimo schema yra finansuojama darbuotojų, verslininkų ir kitų narių įmokomis, darbdavių įmokomis ir valstybės dotacijomis. Įmokų lygius ir valstybės dotacijas apsprendžia parlamentas, atitvelgdamas į metinį biudžetą.

Darbuotojų ir verslininkų įmokos yra apskaičiuojamos pajamų, suteikiančių teisę į pensiją, pagrindu. Įmokos nuo tokių pajamų nemokomos nuo pajamų, mažesnių nei nustatytas minimumas. Įmokos negali viršyti 25 proc. pajamų, viršijančių tą ribinį kiekį (minimumą). Pašalpos ligos, motinystės ir nedarbo atveju yra įskaičiuojamos į pajamas, suteikiančias teisę į pensiją (STP pajamos).

Darbuotojų įmokos lygis yra 7,8 proc. STP pajamų (darbo užmokesčio bruto pajamos). Verslininkų įmokos lygis yra 10,7 proc. STP pajamų (pajamos iš verslo) iki 12 bazinių kiekių, ir 7,8 proc. papildomų pajamų. Įmokos lygis kitoms apmokestinamoms pajamoms (pensijoms ir kt.) yra 3,0 proc.

Darbdavio įmoka yra nustatoma kaip procentas nuo išmokamų darbo užmokesčių. Įmokos yra diferencijuojamos priklausomai nuo regiono zonos, kurioje yra darbuotojai. Yra penkios regionalinės zonos, pagrįstos geografinė situacija ir ekonominio išsivystymo lygiu. Atitinkamai darbdavio įmokos yra 16,7 proc., 13,2 proc., 9,0 proc., 7,7 proc., 0,0 proc.

Ilgalaikių pašalpų atveju finansavimo sistema yra sujungiama visoms socialinės apsaugos sritims (išskyrus paramą šeimai). Nacionalinio draudimo schemos bendrosios išlaidos 1991 metais sudarė apie 34 proc. jungtinio valstybės ir Nacionalinio draudimo biudžeto bendrųjų išlaidų. Valstybės dotacijos Nacionalinio draudimo schemai priklauso nuo kasmetinio biudžeto, ir 1991 metais sudarė apie 22,3 proc. bendrųjų Schemos išlaidų. Parama šeimai Norvegijoje yra finansuojama iš Valstybės biudžeto.

Suomija. Ligos ir motinystės draudimui: darbuotojas moka 1,7 proc. įmoką; darbdavys privačiame sektoriuje moka 1,45 proc. įmoką, visuomeniniame - 2,7 - 4,2 proc. įmoką. Savivaldybė apmoka apie 10 proc. visų išlaidų sveikatos ir motinystės draudimui.

Invalidumo, senatvės ir globėjų draudimo atveju: nacionalinei pensijai darbuotojas moka 1,55 proc. įmoką, darbdavys - privačiame sektoriuje moka 3,4 - 5,05 proc. įmoką, visuomeniniame - 3,95 proc. įmoką; užimtumo pensijai tik darbdavys moka 16,9 proc. įmoką (vidutiniškai). Savivaldybės moka apie 30 proc. įmoką Nacionalinei pensijai.

Darbo traumų ir profesinių ligų draudimo atveju vidutiniškai 1 proc. įmoką moka tik darbdavys.

Nedarbo draudimui bazinės apsaugos atveju darbdavys ir darbuotojas nemoka jokios įmokos, su uždarbiu susijusios apsaugos atveju darbuotojo įmoka yra kintamo dydžio, darbdavys moka 0,6 proc. įmoką (su uždarbiu susijusi nedarbo schema nėra privaloma). Nedarbo pensijos finansuojamos iš pensijų schemos. Savivaldybės 100 proc. finansuoja bazinę apsaugą, 48 proc. - su uždarbiu susijusią apsaugą. Bedarbystės pensijos finansuojamos iš pensijų schemos.

Paramą šeimai savivaldybės finansuoja 100 proc.

Invalidumo, senatvės ir globėjų ilgalaikių pašalpų finansavimas remiasi kombinuota sistema: kaupimu ir "pay as you go", tačiau einamosioms išlaidoms (ypač indeksavimo atveju) naudojama ir kaupimo sistema.

Turkija. Ligos draudimui darbuotojas moka 5 proc. įmoka, darbdavys- 6 proc. įmoka.

Motinystės draudimui darbdavys moka 1 proc. įmoką.

Invalidumo, senatvės ir globėjų draudimo atveju darbuotojas moka 9 proc. įmoką, darbdavys - 11 proc. įmoką.

Darbo traumų ir profesinių ligų draudimo atveju tik darbdavys moka 1,5 proc. – 7 proc.

Izraelis. Senatvės draudimo atveju darbuotojas moka 2,7 proc. įmoką nuo atlyginimo iki tam tikros ribos, darbdavys - 1,23 proc. nuo atlyginimo iki tam tikros ribos, kiti apdraustieji - 3,93 proc. nuo pajamų iki tam tikros ribos, Vyriausybė - 1,49 proc. nuo atlyginimo iki tam tikros ribos.

Globėjų draudimo atveju darbuotojas moka 2,7 proc. įmoką nuo atlyginimo iki tam tikros ribos, darbdavys - 1,23 proc. nuo atlyginimo iki tam tikros ribos, kiti apdraustieji - 3,93 proc. nuo pajamų iki tam tikros ribos, Vyriausybė - 1,49 proc. nuo atlyginimo iki tam tikros ribos.

Ilgalaikės priežiūros draudimo atveju darbuotojas moka 0,1 proc. įmoką nuo atlyginimo, darbdavys - 0,04 proc., kiti apdraustieji- 0,14 proc. nuo pajamų iki ribos, Vyriausybė - 0,06 proc. nuo atlyginimo iki nustatytos ribos.

Bendrojo invalidumo draudimo atveju darbuotojas moka 1,3 proc. įmoką, darbdavys - 0,19 proc. nuo atlyginimo, kiti apdraustieji - 1,49 proc. nuo pajamų, Vyriausybė - 0,46 proc. nuo atlyginimų.

Vaikų draudimo atveju darbuotojas nemoka jokios įmokos, darbdavys - 1,49 proc. nuo atlyginimo, kiti apdraustieji - 1,49 proc. nuo atlyginimo, Vyriausybė- 0,99 proc. nuo atlyginimų/pajamų.

Pagal motinystės draudimo programą darbuotojas moka 0,6 proc. įmoką, darbdavys – 0,07 proc. nuo atlyginimo, verslininkai – 0,67 proc. nuo pajamų, kiti apdraustieji, išskyrus apsidraudusius laisvanoriškai, - 0,2 proc. nuo pajamų, Vyriausybė – 0,18 proc. arba 0,05 proc. nuo atlyginimo.

Darbo traumų draudimo atveju darbuotojas nemoka jokios įmokos, darbdavys – 0,55 proc. nuo atlyginimo, verslininkai – 0,55 proc. nuo pajamų, Vyriausybė – 1,49 proc. nuo atlyginimų/pajamų.

Draudimo nuo nelaimingo atsitikimo atveju darbuotojas moka 0,05 proc. įmoką, darbdavys – 0,05 proc. nuo atlyginimo, kiti apdraustieji – 0,05 proc. nuo pajamų, Vyriausybė – 0,05 proc. nuo atlyginimo.

Atsargos tarnybos draudimo atveju darbuotojas moka 0,45 proc. įmoką nuo atlyginimo, darbdavys – 1,15 proc., verslininkai – 1,6 proc. nuo pajamų, Vyriausybė – 0,4 proc. nuo atlyginimų/pajamų.

Nedarbo draudimo atveju darbuotojas moka 0,15 proc. įmoką nuo atlyginimo, darbdavys – 0,07 proc. nuo atlyginimo, Vyriausybė – 0,08 proc. nuo atlyginimų/pajamų.

Darbuotojų draudimui korporacijos bankroto arba nesėkmės atveju darbuotojas nemoka jokios įmokos, darbdavys – 0,04 proc. nuo atlyginimo, Vyriausybė – 0,01 proc. nuo atlyginimų/ pajamų.

Olandija. Pagrindinis senatvės draudimas remiasi 50-ties metų periodu. Privalomas mokesčių mokėjimas draudimui baigiasi 65 metų amžiuje, prasideda nuo 15 metų. Įstatymas neįteisina jokio ryšio tarp senatvės pensijos dydžio ir mokamų įmokų kiekio. Šios įmokos priklauso nuo tikrųjų pajamų lygio.

Pagrindinio našlių ir našlaičių draudimo finansavimo sistema yra analogiška pensijų draudimo atveju. Schemos išlaido yra padengiamos įmokomis, lygiomis draudžiamų asmenų pajamų tam tikram procentui. Darbuotojų atveju įmokas iki apibrėžtos ribos moka darbdaviai. Pašalpų išlaidas asmenims, invalidams nuo jaunystės, padengia centriniai vyriausybės institutai.

Pašalpos pagal Pagrindinį Paramos Šeimai Įstatymą pilnai finansuojamos iš savivaldybių įmokų.

Dirbančių asmenų draudimo sistema apima schemas, taikomas tik dirbantiems asmenims ir jiems prilygintiems: nedarbo draudimas; draudimas ligos atveju; invalidumo draudimas; privalomas sveikatos draudimas.

Šios schemas yra privalomo draudimo schemas su privalomomis darbuotojo ir darbdavio įmokomis.

Nedarbo draudimo schema finansuojama darbuotojo ir darbdavio įmokomis.

Draudimo ligos atveju schema, valdoma šiuo įstatymu, yra finansuojama įmokomis, mokamomis darbdavio, remiantis darbuotojo atlyginimu. Darbdaviui leidžiama išskaityti pusę įmokos iš darbuotojo atlyginimo, maksimaliai iki 1 proc. jo atlyginimo. Įmokos dydį nustato Pramoninio Draudimo Valdyba kaip darbuotojo atlyginimo procentą ir gali keisti jį priklausomai nuo pramoninio sektoriaus (rizikos grupės).

Invalidumo draudimo schema finansuojama darbuotojo mokamomis įmokomis ir remiantis darbuotojo atlyginimu iki tam tikro apibrėžto maksimumo.

Medicininė priežiūra yra finansuojama per visuomeninio ir privataus draudimo schemas. Pajamos, reikalingos draudimo schemai susidaro iš 2 šaltinių: vyriausybės dotacijos ir įmokos, kurias moka:

- darbdaviai už savo darbuotojus;
- individualūs darbuotojai (self – employed), kurie privalo mokėti savo įmokas.

Įmokos dydis yra išreikštas procentine priemoka nuo įmokos, mokamos pagal Senatvės Pensijų Įstatymą.

Įvairūs papildomų pensijų fondai yra finansuojami kapitalo padengimo sistema. Pensijinių schemų išlaidų įmokas moka vien darbdaviai arba darbdaviai ir darbuotojai kartu. Darbdavių dalis yra tarp 50 proc. ir 80 proc. viso mokesčio. Medicininių profesijų atstovų gaunami honorarai iš sveikatos draudimo fondų ir iš privačių pacientų yra įskaitomi į bendrą skaičių, mokant įmokas į jų pensijų schemas.

Finansai, reikalingi padengti socialinį draudimą yra formuojami trimis keliais: įmokos; Vyriausybės dotacijos; kitos įplaukos. 1989 metais 89 proc. visų pajamų sudarė įmokos; Vyriausybės dotacijos sudarė apie 10 proc., ir likusi dalis – iš kitų šaltinių (tokių kaip pajamos iš turto ir pan.).

Nacionalinio draudimo ir sveikatos draudimo įmokos yra grindžiamos tuo principu, kad tie, kurių pajamos didesnės, padeda mokėti tiems, kurių pajamos mažesnės. Kadangi įmokos yra mokamos priklausomai nuo pajamų, tuo tarpu, kai pašalpos pinigine išraiška ir natūra yra visiškai tos pačios. Atitinkamai, tas pats įmokų lygis yra mokamas pajamų kategorijų viduje, neatsižvelgiant į šeimyninę padėtį ir šeimos dydį. Kitose darbuotojų draudimo schemose yra ryšys tarp įmokų ir pašalpos. Abu yra susiję su darbo užmokesčiu.

2. LIETUVOS VALSTYBINIO SOCIALINIO DRAUDIMO BIUDŽETO ANALIZĖ

2.1. Pajamų analizė

Apdraustųjų skaičius ir uždarbis. Apdraustųjų žmonių skaičiaus padidėjimas yra svarbiausias SD biudžeto pajamų didinimo garantas. Tikrai šalies ekonomikos – pramonės, prekybos, statybos ir visų kitų verslo rūšių plėtra – garantuoja dirbančiųjų, o tuo pačiu – ir apdraustųjų skaičiaus padidinimą. Ekonomikoje sukuriamas bendrasis vidaus produktas sąlygoja visus valstybės, įmonių ir gyventojų pajamų šaltinius bei iš SD biudžeto ir nacionalinio biudžeto lėšų gyventojams mokamas pensijas, ligos ir motinystės bei šalpos pašalpas.

Taigi ekonominės veiklos išdavoje yra sukuriamos viso nacionalinio biudžeto (valstybės ir savivaldybių biudžetu), sveikatos draudimo biudžeto ir socialinio draudimo biudžeto pajamos, jos gaunamos iš dviejų mokėtojų grupių: ūkio subjektų (visų rūšių įmonių ir organizacijų) bei biudžetinių įstaigų ir gyventojų. Tos pajamos į visus minėtus biudžetus yra surenkamos tiesioginių ir netiesioginių mokesčių bei tikslinės paskirties įmokų forma.

Tuo tarpu mūsų šalyje ekonomikos vystymo rodikliai 1991 – 1996 m. laikotarpiu gerokai sumažėjo ir tik 1997 metais stabilizavosi. Tą įrodo apdraustųjų žmonių skaičiaus mažėjimas 1991 – 1996 m. laikotarpiu. Antai pirmaisiais 1991 m., kai buvo įgyvendintas SD įstatymas, apdraustųjų, t.y. dirbančių pagal darbo sutartis, žmonių skaičius sudarė 1764 tūkst. Po to, tas skaičius ėmė mažėti ir 1996 m. sudarė jau tikrai 1220 tūkst. žmonių. Taigi dirbančių pagal darbo sutartis apdraustųjų skaičius 1991 – 1996 m. laikotarpyje sumažėjo 544 tūkst. žmonių. Sumažėjimas sudaro 30,8 proc., t.y. maždaug 1/3. Toks dirbančių pagal

darbo sutartis apdraustų žmonių skaičiaus sumažėjimas rodo labai nepalankią situaciją SD biudžeto pajamų formavimui. Vėliau padėtis kiek stabilizavosi. Pavyzdžiui, lyginant 2000 m. IV ketv. su 1999 m. IV ketv. bendras apdraustųjų skaičius sumažėjo vos 0,4 proc. (nuo 1293,7 iki 1293,2 tūkst.).

Apdraustųjų skaičius priklauso nuo darbingo amžiaus asmenų ir dirbančiųjų žmonių skaičiaus. Darbingo amžiaus žmonių skaičius priklauso nuo šalies demografinės situacijos. Galima teigti, jog ta situacija dabar yra gana nepalanki. Antai 2001 m. pradžioje ikidarbingo ir pensijinio amžiaus gyventojų buvo 1534 tūkst. ir tai sudarė 41,5 proc. visų gyventojų. Darbingo amžiaus gyventojai sudarė 58,5 proc. Pateikiame tuos duomenis.

2.1 lentelė

Lietuvos gyventojų pasiskirstymas 2001 m. pradžioje

	Tūkst.žm.	%
Viso gyventojų	3698	100,0
iš jų:		
ikidarbingo amžiaus	789	21,3
Darbingo amžiaus	2164	58,5
Pensijinio amžiaus	745	20,2

Šaltinis: Statistikos departamento duomenys

Apdraustų žmonių, už kuriuos mokamos SD įmokos, skaičius sumažėjo dėl pramonės stambiųjų įmonių, kuriose anksčiau dirbo tūkstančiai žmonių, uždarymo (bankroto, privatizavimo, likvidavimo ir t.t.) ir veiklos apimčių sumažėjimo. 1996 metais šalies pramonės gamyba (pardavimo kainomis) tesiekė tik 22,2 proc. 1980 metų lygio. Padėtis pradėjo gerėti tik antroje praėjusio dešimtmečio pusėje. Statistikos departamento duomenimis parduotos produkcijos indeksas per 1996-2000 metų laikotarpį išaugo apie 30 proc. Dar viena apdraustųjų žmonių skaičiaus sumažėjimo priežastis – nelegalus darbas. Darbo ir socialinių tyrimų instituto tyrimų duomenimis neoficialioji darbo rinka dabar

apima apie 10 proc. darbingo amžiaus šalies gyventojų. Paskutiniaisiais patikslintais skaičiavimais 1994 m. II pusmetyje – 2000 m. neoficialioje darbo rinkoje dirbančių žmonių skaičius sumažėjo nuo 380 iki 220 tūkst. Nepaisant to, padidinti VSDF pajamų surinkimo galimybes gerokai komplikuoja pablogėjusi padėtis darbo rinkoje (aukštas nedarbas ir sumažėjęs darbo vietų skaičius).

Šalies ekonomikos ir verslo plėtrą lemia daug veiksnių: geros visų rūšių įmonių veiklos ekonominės ir finansinės sąlygos, jų tarpe normalaus apmokestinimo sukūrimas. Lietuvos Respublikoje, deja, to nėra. Jau daug metų rengiamos verslo skatinimo gerinimo sąlygos (smulkaus ir vidutinio verslo), įmonių veiklos atgaivinimo ir pan. sprendimai. O laikas bėga.

Kaip jau minėta anksčiau, VSDF pajamų dinamikai neigiamai atsiliepia darbo vietų skaičiaus mažėjimas ir nedarbas. Darbo biržos duomenimis, 2000 m. I ketv. nedarbo lygis Lietuvoje viršijo 13 proc., pasiekdamas aukščiausią lygį nuo pat nepriklausomybės atstatymo. Viena iš pagrindinių nedarbo augimo priežasčių - bankrutuojančių ir bankrutavusių įmonių skaičiaus didėjimas Lietuvoje. 1999 m. jų užregistruota net 247, kai dar 1997 m. jų užfiksuota 109, 1998 m. - 99 įmonės. Situaciją darbo rinkoje įtakojo paslėpto nedarbo virtimo atviruoju procesas. Išankstiniais skaičiavimais vien dėl bankrutavusių įmonių 1999 m. darbo neteko iki 30 tūkst. žmonių [15].

Darbo ir socialinių tyrimų instituto darbuotojų atliktose užimtumo ir nedarbo prognozėse iki 2003 metų pažymima, jog būsimas ekonominis pakilimas gali sukelti prieštaringas pasekmes. Kaip liudija patirtis, gyventojų užimtumas pereinamuoju laikotarpiu gali sumažėti netgi augant BVP. Įnirtinga konkurencija rinkoje, pasaulinės prekybos globalizacija sąlygotų tai, jog vis daugiau dirbančiųjų būtų galima pakeisti mašinomis.

Atsverti negatyvias šių procesų pasekmes mūsų šalyje turėtų kryptinga valstybės ekonominė ir socialinė politika, skatinanti smulkaus verslo vystymąsi ir darbo vietų kūrimą.

SD įmokas teigiamai gali įtakoti ne tik palanki situacija darbo rinkoje. Jas dar padidina ir dirbantys pensijinio amžiaus žmonės. 2000 m. pradžioje buvo išmokama 107 tūkst. senatvės pensijų dirbantiesiems. Tai prilygo 9 proc. dirbančiųjų pagal darbo sutartis.

Socialinio draudimo įmokų tarifas. Latvijoje bendros SD įmokos sudaro 38 proc. darbo užmokesčio sumos, Estijoje – 33, Baltarusijoje – 37, Moldavijoje – 36 procentus. Vokietijoje socialinio draudimo įmokos sudaro 39,4 proc. darbo užmokesčio sumos, Švedijoje – 41,8 proc., Olandijoje – 41,7, Graikijoje – 43,5 ir Austrijoje – 38,9 proc. Taigi išplėtos ekonomikos šalyse SD įmokos yra 3-5 punktais didesnės nei buvusio socialistinio lagerio šalyse. Įdomu, kad stiprios ekonomikos valstybėse kur kas didesnė tarifo dalis tenka darbuotojo asmeninėms įmokoms. Antai pirmosios minėtos grupės šalyse darbuotojo įmokos sudaro tik kelis procentus: Bulgarijoje – 1 (iš 37), Rusijoje – 1 (iš 40), Rumunijoje 4 (iš 39), Latvijoje ir Lietuvoje 1 (atitinkamai iš 38 ir 33 proc.). O Moldavijoje, Estijoje ir Lenkijoje visas įmokas moka tik darbdavys.

Išplėtos ekonomikos Europos šalyse SD įmokos tarp darbdavio ir darbuotojo paskirstomos kitaip – kur kas daugiau moka darbuotojas. Antai Vokietijoje darbdavio ir darbuotojo įmokos paskirstytos per pusę (po 19,7 proc. nuo darbo užmokesčio), Austrijoje darbdavys moka 21,5 proc., o darbuotojas – 17,4 proc., Olandijoje – 27,2 ir 14,5 proc., Graikijoje – 15,8 ir 27,7 proc.

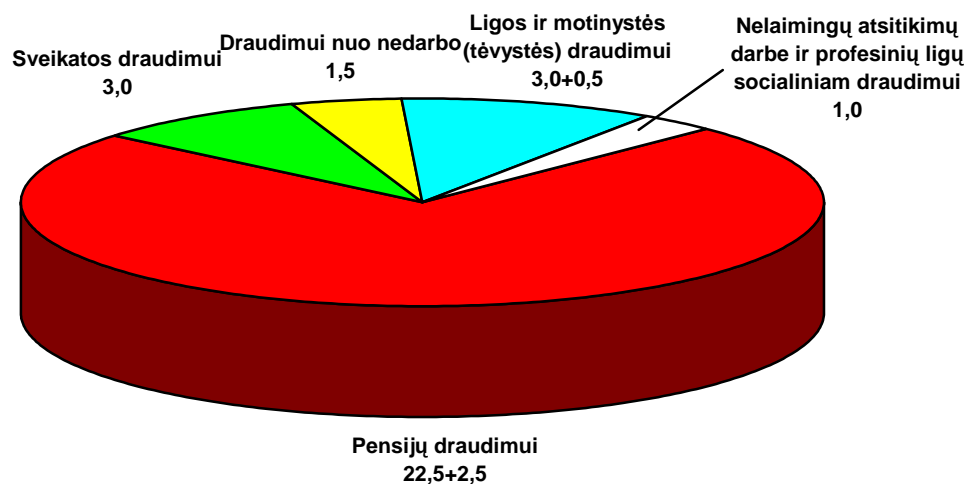
Lietuvoje bendra socialinio draudimo įmokų suma iki 2000 m. sudarė 31 proc., kurių net 30 proc. mokėjo darbdavys ir tik 1 proc. teko darbuotojui. Nuo 2000 m. vietoje schemos 30+1 taikoma schema 31+3. Taigi, lyginant su išplėtos ekonomikos šalimis, Lietuvoje SD

įmokos iš esmės skirtos darbdaviui. Manome, jog integruojantis į Europos Sąjungą reikės pertvarkyti padėtį, socialinio draudimo poreikiams vis daugiau paimant iš darbuotojo uždarbio.

Kaip Lietuvoje pasiskirsto SD įmokų tarifas pagal draudimo rūšį (nuo 2000 m.) rodo 2.1 diagrama.

2.1 diagrama

VSDF įmokų tarifo pasiskirstymas (31 proc. + 3 proc.)

2.2. Socialinio draudimo biudžeto išlaidų analizė

1999 m. SD biudžeto išlaidas sudarė pensijų išmokos, išlaidos sveikatos draudimui, draudimas nuo nedarbo, ligos ir motinystės pašalpos ir šio biudžeto vykdymo išlaidos (aparato išlaikymas). Šių išlaidų struktūra (1999 m. faktinės SD biudžeto išlaidos) buvo tokia. Daugiausia biudžeto lėšų buvo skiriama pensijų išmokoms – 72 proc., sveikatos draudimo išlaidoms – 8,7 proc. Nuo 1997 01 17 šios išlaidos buvo perduotos sveikatos draudimo biudžetui, kartu perdavus 3 proc. SD įmokų. Santykinai didelę išlaidų dalį sudarė ligos ir motinystės pašalpų mokėjimas (10,1 proc.), palyginti nedidelę dalį sudarė VSDF vykdymo (įstaigų išlaikymo, pensijų ir pašalpų mokėjimo) išlaidos (3,3 proc.). Per 1996-

1999 metų laikotarpį jos sumažėjo nuo 5,0 iki 3,3 proc. Draudimas nuo nedarbo apėmė 5,0 SD išlaidų.

SODROS biudžeto išlaidų bendrą sumą daugiausia lemia pensijų išmokų suma. O pastarąją sąlygoja bendras pensininkų skaičius ir jų pensijų vidurkiai. Šiems rodikliams didėjant, atitinkamai didėja ir išmokos pensijoms, o kartu ir visos šio biudžeto išlaidos. Jų apimtis gali įtakoti biudžeto pajamų ir išlaidų subalansavimą.

Vidutinė senatvės pensija 1993 – 1996 m. (išskyrus 1995 metus) prilygo 34 – 35 proc. apdraustųjų vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio, tačiau remiantis Statistikos departamento duomenimis, kurie apibūdina pensijų lygį, Baltijos respublikose (skaičiai pateikiami JAV doleriais) šis lyginamasis svoris yra žemesnis. Antai vidutinės senatvės pensijos dydis procentais, lyginant su vidutiniu darbo užmokesčiu, 1997 m. rugsėjo mėnesį Lietuvoje sudarė 27,9 proc., Estijoje 25,8 ir Latvijoje – 31,9 proc. 2000 metų IV ketvirčio rodikliai pateikiami 2.2 lentelėje.

2.2 lentelė

Pensijų dydžiai Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje, lyginant su darbo užmokesčiu 2000 m. IV ketv.

Rodiklis	Lietuva	Latvija	Estija
1. Priskaičiuotinas vidutinis darbo užmokestis, JAV doleriais	268,30	251,84	292,80
2. Vidutinė senatvės pensija JAV doleriais	78,29	93,72	85,10
3. Pensijos dydis, lyginant su vidutiniu darbo užmokesčiu, procentais	29,2	37,2	29,1

Šaltinis: Statistikos departamento duomenys

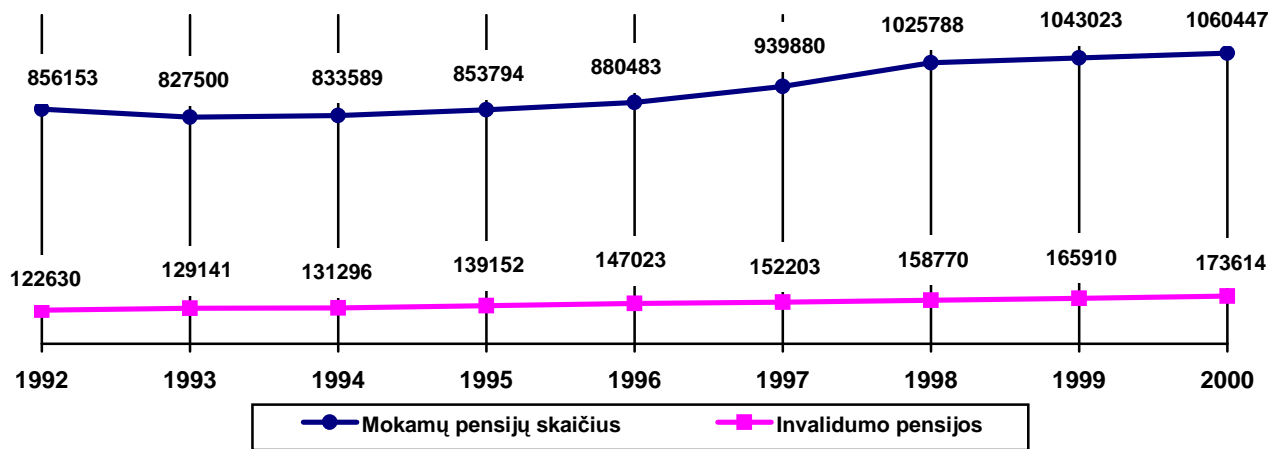
Per 1998-2000 m. Baltijos šalyse išaugo tiek vidutinė senatvės pensija, tiek vidutinis darbo užmokestis. Tačiau senatvės pensija augo sparčiau negu darbo užmokestis. todėl pensijos ir darbo užmokesčio santykis jose padidėjo. 2000 m. IV ketv. didžiausias jis buvo Latvijoje (net 37,2 proc.), gerokai mažesnis Lietuvoje ir Estijoje (atitinkamai 29,2 ir 29,1 proc.).

Pensijų dydžiai čia visur palyginami su bruto (priskaitytu) užmokesčiu. Iš jo yra išskaitomas gana nemažas pajamų mokestis – prilygsta 1/4 - 1/3 užmokesčio. Todėl pensijų perkamasis pajėgumas lyginant su bruto užmokesčiu yra sumažintas.

Darbo ir socialinių tyrimų instituto tyrimų duomenimis, jeigu vienam šeimos nariui tenka mažiau kaip 250 Lt pajamų, jis jau gyvena žemiau skurdo ribos. "Sodros" duomenimis 1997 m. pradžioje pensijas iki 250 Lt per mėnesį gavo 78,18 proc. senatvės pensininkų ir 80,63 proc. invalidumo pensininkų. SD biudžeto išlaidų dabartinį lygį sąlygoja didėjantis pensininkų skaičius. Antai iš SD biudžeto lėšų pensijas gaunančių žmonių vidutinis metinis žmonių skaičius 1991 – 1996 m. laikotarpiu padidėjo nuo 838,1 iki 879,8 tūkst., t.y. 5,0 proc. 1996-2000 m. mokamų pensijų skaičius išaugo net 21 proc. (iki 1061,3 tūkst.). Suprantama, jog pensininkai gyvena ne vien iš pensijos. Dauguma jų turi sodus (miestiečiai) ar dirba namų ūkyje (kaimiečiai) ir iš to gauna pajamų natūra ar pinigais.

SODROS išlaidų augimą nulemia pensininkų skaičiaus augimas. Kaip kinta pensijų skaičius, rodo 2.2 diagrama.

Pensijų skaičiaus dinamika Lietuvoje

Ypač sparčiai auga invalidumo pensijų skaičius. Jų skaičius 1992-2000 m. laikotarpiui padidėjo net 42 proc. (51 tūkst.).

2.3. Valstybinio socialinio draudimo biudžeto struktūros palyginamoji analizė

Iš žemiau pateiktos lentelės galima pastebėti, kad valstybinio socialinio draudimo fondo 1998 metais numatytos pajamos buvo viršytos, lėšų buvo surinkta daugiau negu numatyta (įvykdymo procentas 101,8). Silpniausiai buvo surinktos lėšos už "Savanoriškai dirbančiųjų ir jiems prilygintų asmenų privalomo valstybinio socialinio draudimo įmokas", nes įvykdymo koeficientas buvo tik 25,9 procentai. Numatytos išlaidos taipogi buvo viršytos (įvykdymo procentas 103,3). Tačiau grynasis einamųjų metų rezultatas patvirtinta LRV 19981117 52,314 tūkst.lt, o įvykdyta 1998 metais - 4,661 tūkst.lt. (žr. 2.3 lentelę).

Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto pajamos ir išlaidos 1998 metais (tūkst. Lt)

	Patvirtinta LRV 1998 11 17 nut. Nr. 1334	Įvykdyta 1998 metais	Įvykdymo %
1. Pajamos			
1.1. Draudėjų privalomojo valstybinio socialinio draudimo įmokos	3,800,836	3,880,403	102,1
1.2. Apdraustųjų privalomojo valstybinio socialinio draudimo įmokos	127,248	130,424	102,5
1.3. Savarankiškai dirbančiųjų ir jiems prilygintų asmenų privalomojo valstybinio socialinio draudimo įmokos	123,118	31,944	25,9
1.4. Savanoriškojo valstybinio socialinio draudimo įmokos	488	714	146,3
1.5. Baudos ir delspinigiai	27,980	48,341	172,8
1.6. Asignavimai iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto			
1.7. Atgautos į ankstesnių metų išlaidas perkeltos abejotinai atgautinos sumos			
1.8. Veiklos pajamos	5,324	67,536	1268,5
Pajamos iš viso	4,084,994	4,159,362	101,8
2. Išlaidos			
2.1. Pensijų draudimas	2,856,569	2,997,179	104,9
2.2. Ligos ir motinystės (tėvystės) draudimas	456,662	422,243	92,5
2.3. Draudimas nuo nedarbo	210,000	208,018	99,1
2.4. Lėšos, pervedamos į privalomojo sveikatos draudimo fondą	364,706	360,539	98,9
2.5. Neatgautinos ir abejotinai atgautinos sumos		36,561	
2.6. Veiklos sąnaudos	144,743	139,483	96,4
Išlaidos iš viso	4,032,680	4,164,023	103,3
3. Grynasis einamųjų metų rezultatas	52,314	-4,661	

Šaltinis: SODROS duomenys

Apie SODROS finansinės padėties blogėjimą liudija žemiau apibūdintos dinamikos tendencijos. Lyginant 1999 ir 1998 m. bendros pajamos didėjo gerokai sparčiau negu išlaidos. Pajamų surinkimo procentas buvo įvykdytas vos 91,4 proc. (žr. 2.4 lentelę). Išlaidos viršijo pajamas net 334 mln. litų.

Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto pajamos ir išlaidos 1999 metais (tūkst. Lt)

	Patvirtinta LRV 1998 12 30 nut. Nr. 1516	Įvykdyta 1999 metais	Įvykdymo %
1. Pajamos			
1.1. Draudėjų privalomojo valstybinio socialinio draudimo įmokos	4,240,806	3,847,325	90,7
1.2. Apdraustųjų privalomojo valstybinio socialinio draudimo įmokos	142,085	129,048	90,8
1.3. Savarankiškai dirbančiųjų ir jiems prilygintų asmenų privalomojo valstybinio socialinio draudimo įmokos	150,347	52,295	34,8
1.4. Savanoriškojo valstybinio socialinio draudimo įmokos	672	764	113,7
1.5. Baudos ir delspinigiai	16,900	44,592	263,9
1.6. Asignavimai iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto	36,600	36,600	100,0
1.7. Atgautos į ankstesnių metų išlaidas perkeltos abejotinai atgautinos sumos		23,651	
1.8. Veiklos pajamos	9,700	69,505	716,5
Pajamos iš viso	4,597,110	4,203,779	91,4
2. Išlaidos			
2.1. Pensijų draudimas	3,273,687	3,232,443	98,7
2.2. Ligos ir motinystės (tėvystės) draudimas	457,905	478,562	104,5
2.3. Draudimas nuo nedarbo	200,000	180,370	90,2
2.4. Lėšos, pervedamos į privalomojo sveikatos draudimo fondą	403,141	363,177	90,1
2.5. Neatgautinos ir abejotinai atgautinos sumos		125,848	
2.6. Veiklos sąnaudos	157,777	157,421	99,8
Išlaidos iš viso	4,492,510	4,537,820	101,0
3. Grynasis einamųjų metų rezultatas	104,600	-334,041	

Šaltinis: SODROS duomenys

2000 m. Sodros finansinė krizė gilėjo toliau. Nors 2000 m. pradžioje socialinio draudimo įmokų tarifas buvo padidintas nuo 31 iki 34 proc., Sodra metus baigė turėdama 250 mln. Lt biudžeto deficitą. Tai buvo treči metai iš eilės, kai Sodros išlaidos viršijo pajamas.

Naujausiais duomenimis 1999-2000 m. VSDF biudžeto pajamos išaugo nuo 4204 iki 4586 mln. Lt, tačiau išaugo ir išlaidos – nuo 4538 iki 4557 mln. Lt.

3. SOCIALINIO DRAUDIMO BIUDŽETO SUBALANSAVIMO PROBLEMA

3.1. Valstybinio socialinio draudimo biudžetą sąlygojantys veiksniai

Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetas - tai bendravalstybinis finansinių išteklių fondas. Šis fondas yra tikslinės paskirties, skirtas gyventojų socialinėms reikmėms - pensijoms ir nedarbingumo pašalpoms mokėti, sveikatos apsaugos ir gyventojų užimtumo poreikiams tenkinti. Tačiau fondo apimtis yra palyginti didelė. Socialinio draudimo fondo apimtis prilygsta maždaug 6/10 valstybės biudžeto apimties.

Finansinių išteklių fondai priklauso nuo atitinkamų ekonominių ir socialinių rodiklių. Čia apibūdinsime veiksnius, kurie nulemia valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą - jo pajamas ir išlaidas. Veiksniai išreiškiami pinigais arba skaičiais. Visi veiksniai yra išreiškiami konkrečiais ekonominiais ir demografiniais rodikliais, nuo kurių betarpiškai priklauso biudžeto apimtis. Tokius rodiklius, sąlygojančius valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto pajamas ir išlaidas, galima grupuoti į tris grupes: 1. betarpiškus, 2. pirminius, 3. suvestinius.

Betarpiški rodikliai yra tie, kurie sąlygoja socialinio draudimo fondo biudžeto pajamų ir išlaidų straipsnių sumas. Jais remiantis galima apskaičiuoti planines bei faktines pajamas ir išlaidas. O pirminiai rodikliai sąlygoja betarpiškus rodiklius. Nuo suvestinių (apibendrinančių) rodiklių priklauso tiek betarpiški, tiek pirminiai rodikliai.

Suvestiniams rodikliams, nuo kurių priklauso betarpiški ir pirminiai rodikliai, sąlygojantys valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą, priklauso infliacijos lygis ir

jos augimo tempas, taip pat gamybos kitimo tempas, užimtųjų žmonių ir pensininkų skaičius ir kiti. Socialinio draudimo fondo biudžeto pajamas ir išlaidas bei bendrą apimtį ypač sąlygoja infliacijos rodiklis. Nuo infliacijos lygio priklauso apdraustųjų darbo užmokesčio fondas - dėl infliacijos jis didėja, o tuo pačiu didėja ir bendros to biudžeto pajamos. Analogiškai infliacijos lygis sąlygoja ir biudžeto išlaidas: pensijų vidurkį ir jų sumą; nedarbingumo ir visų kitų pašalpų vidutinį dydį ir bendrą jų sumą; atskaitymų į užimtumo fondą sumą; išlaidų medikamentams ir kelialapiams į sanatorines įstaigas kompensacijų ir bendrą gydymo ir profilaktikos išmokų sumą; biudžeto vykdymo išlaidų sumą.

Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto apimties bendram apibūdinimui, suvestinei jo analizei, naudojami rodikliai, kuriuos suformulavo ir taiko socialinio draudimo valdyba:

- 1) Tūkstančiui darbingo amžiaus gyventojų tenka apdraustųjų (apdraustųjų žmonių skaičius lyginamas su darbingo amžiaus gyventojų skaičiumi);
- 2) Tūkstančiui apdraustųjų tenka pensininkų (pensininkų skaičius lyginamas su apdraustųjų žmonių skaičiumi);
- 3) Vienam apdraustajam tenka (Lt) pajamų ir išlaidų (biudžeto pajamų ir išlaidų suma lyginama su vidutiniu sąrašiniu apdraustųjų skaičiumi);
- 4) Išlaidų padengimo pajamomis lygis, procentais(biudžeto pajamų suma lyginama su išlaidų suma).

Čia ir pateiksime, trumpai apibūdinami, visų minėtų rodiklių grupavimą.

Betarpiški ekonominiai bei demografiniai rodikliai ir juos sąlygojantys kiti pirminiai rodikliai

<p><u>Draudėjų ir apdraustųjų socialinio draudimo įmokos</u></p> <p>1. Apdraustųjų darbo užmokesčio fondas</p> <p>Iš jų:</p> <p>dirbančiųjų pagal darbo sutartis fondas</p> <p>2. Personalinių įmonių savininkų ir ūkininkų, mokančių įmokas, skaičius</p> <p>3. Savanoriškai apsidraudusių žmonių skaičius, jų įmokų vidurkis, Lt</p> <p>4. Įmokų tarifas (31+3=34% ir bazinė pensija)</p>	<p>1. Darbingo amžiaus žmonių skaičius</p> <p>2. Dirbančiųjų skaičius</p> <p>3. Apdraustųjų skaičius (vidutinis sąrašinis)</p> <p>4. Vieno apdraustojo mėnesinis darbo užmokesčio fondas</p> <p>2. Personalinių įmonių savininkų ir ūkininkų bendras skaičius</p> <p>Atleistų nuo įmokų mokėjimo skaičius</p> <p>Bazinės pensijos dydis</p>
<p><u>Valstybinio socialinio draudimo pensijos:</u></p> <p>1. Vidutinis metinis pensininkų skaičius- bendras iš jų atskirai pagal rūšis: senatvės, invalidumo, maitintojo netekimo, ištarnauto laiko pensininkai (iš jų dirbančių)</p> <p>2. Vidutinė mėnesinė pensija- viso iš jų atskirai pagal rūšis: senatvės, invalidumo, maitintojo netekimo, ištarnauto laiko pensininkų (iš jų dirbančių)</p>	<p>1. Pensinio amžiaus gyventojų skaičius (jų lyginamasis svoris bendrame gyventojų skaičiuje)</p> <p>Senatvės pensijas gaunančių žmonių lyginamasis svoris</p> <p>Invalidų skaičius</p> <p>Turinčių teisę gauti maitintojo netekimo, ištarnauto laiko pensijas žmonių skaičius</p> <p>Būsimo gyvenimo trukmė</p> <p>2. Nustatytas pensijų dydis pagal jų rūšis, taip pat dirbantiems ir nedirbantiems pensininkams</p> <p>Bazinės pensijos dydis</p>
<p><u>Valstybinio socialinio draudimo pašalpos</u></p> <p>iš jų pagal rūšis:</p> <p><u>Laikinojo nedarbingumo, nėštumo ir gimdymo</u></p> <p>1. Pašalpas gavusių žmonių skaičius</p> <p>2. Apmokėtų nedarbingumo dienų vienam apdraustajam skaičius</p> <p>3. Vidutinis vienos dienos pašalpos dydis, Lt</p>	<p>1. Pašalpas gauti turinčių žmonių skaičius pagal jų mokėjimo tvarką</p> <p>2. Apdraustųjų asmenų skaičius</p> <p>Sirgusių žmonių ir jų nedarbingumo dienų skaičius</p> <p>3. Vidutinis vienos dienos uždarbė</p> <p>Vienos dienos pašalpos dydis nuo vienos dienos uždarbė, %</p>
<p><u>Vaiko priežiūros</u></p> <p>1. Pašalpas gaunančių žmonių skaičius</p> <p>2. Pašalpos vidutinis mėnesinis dydis, Lt</p>	<p>1. Vaikų iki 1,5 ir 3 metų skaičius</p> <p>2. Nustatytas pašalpos dydis</p> <p>3. Gimimų skaičius 1000 – čiu gyventojų</p>

<p><u>Laidojimo</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Pašalpas gavusių žmonių skaičius 2. Pašalpos vidutinis dydis <p><u>Atsiskaitymai į užimtumo fondą</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Socialinio draudimo tarifo dalis, skiriama fondo sudarymui, procentais <p><u>Gydymo ir profilaktikos išmokos</u></p> <p>iš jų:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Išlaidų medikamentams ir medicinos pagalbos kompensacijos 2. Išmokų suma, tenkanti vienam respublikos gyventojui <p><u>Išlaidų kelialapiams į sanatorines įstaigas kompensacijos</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Sanatorinio ir reabilitacinio gydymo kompensacijas gavusių žmonių skaičius 	<ol style="list-style-type: none"> 4. Suminis gimstamumo koeficientas <ol style="list-style-type: none"> 1. Mirusių žmonių skaičius 2. Nustatytas pašalpos dydis <ol style="list-style-type: none"> 1. Neturinčių darbo žmonių profesinio mokymo apimtys <p>Pašalpas gaunančių asmenų skaičius</p> <p>Pašalpų suma</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Teikiamų kompensacijų sąlygos (kompensacijas gaunančių gyventojų ir medikamentų sąrašai, išlaidų kompensavimo dydžiai) <ol style="list-style-type: none"> 1. Kelialapius įsigijusių ir besigydžiusių žmonių skaičius <p>Kelialapių kainos</p> <p>Sanatorinio ir reabilitacinio gydymo išlaidų kompensavimo patvirtinta norma</p> <p>Vyriausybės patvirtinta MGL suma</p>
--	--

3.2. Demografiniai rodikliai ir jų kitimo prognozė

Socialinio draudimo pajamoms ir išlaidoms ypač svarbi demografinių procesų analizė.

Bendra LR susiklosčiusi demografinė ir ekonominė situacija socialinio draudimo požiūriu nėra palanki. VSDF biudžeto pajamos ir išlaidas lemiantys veiksniai biudžeto subalansavimui daro neigiamą įtaką. Demografiniu požiūriu tik pensijinio amžiaus ilgumas gali atsverti neigiamą gyventojų senėjimo įtaką.

Lietuvos Respublikos demografinius rodiklius tyrė Darbo ir Socialinių tyrimų instituto darbuotojai V. Beliauskis ir A. Pocius. Šių tyrimų apibendrinti rezultatai yra paskelbti Lietuvos Statistikos departamento darbuose.

Tyrimas apėmė demografinės situacijos būklės rodiklius, gyventojų reprodukcijos kokybinius pakitimus, atsižvelgiant į tuos procesus sąlygojančius rodiklius (gimstamumo, mirtingumo, gyvenimo trukmės ir kt.). Buvo parengti gyventojų prognozės keli variantai (optimistinis, 1 ir 2 vidutiniai ir pesimistinis). Parengta gyventojų skaičiaus prognozė 1995 – 2025 metams. Apskaičiuoti prognozės rodikliai pagal gyventojų amžiaus grupes – iki darbingo, darbingo, pensinio amžiaus). Šie duomenys yra labai svarbūs, prognozuojant valstybinio socialinio draudimo subalansavimo prognozę. Šio biudžeto pajamoms ir išlaidoms didžiausią įtaką turi darbingo ir pensinio amžiaus gyventojų prognozuojami skaičiai.

Lietuvos gyventojų amžiaus prognozių rezultatus sąlygoja gyventojų reprodukcijos rodikliai (gimimų skaičius 1000 – čiu gyventojų, suminis gimstamumo koeficientas, būsimo gyvenimo trukmė). Antai, iki 1992 m. Lietuvos gyventojams buvo būdingas pakankamai stabilus ir gana aukštas Europos mastais gimstamumas, bei ryškiai vyravo gyventojų imigracija (išskyrus 1991 m.), gimimų skaičius gerokai viršydavo mirimų skaičių. Bet nuo 1992 m. paspartėjo gyvenimo trukmės mažėjimas, šis procesas tęsiasi nuo 1988 m., sparčiai krito gimstamumo ir natūralaus gyventojų prieaugio lygio rodikliai, migracijos saldo tapo neigiamu (daugiau gyventojų išvyko, negu atvyko). 1994 metais tapo neigiamas ir natūralus gyventojų prieaugis, t.y., mirimų skaičius viršijo gimimų skaičių 3654 gyventojais. Panašus šio rodiklio mastas išliko ir 1999 m. (- 3588 gyventojai).

Lietuvos gyventojų reprodukcijos kokybinius pakitimus ryškiausiai iliustruoja gimstamumas. Lietuvoje, kaip ir daugumoje Pietų ir Rytų Europos valstybių, situacija praėjusiame dešimtmetyje sparčiai blogėjo. Suminis gimstamumo koeficientas Lietuvoje 1990 – 1999 m. sumažėjo nuo 2,02 iki 1,35. Dar 1990 metais vienai sąlyginės kartos moteriai teko du vaikai.

Mirtingumo intensyvumo ir būsimo gyvenimo trukmės rodikliams 1969 – 1986 m. būdinga santykinė stabilizacija. Gyvenimo trukmė Lietuvoje svyravo 70,5 – 71,5 metų ribose. Pasiekęs maksimumą 1986-1987 m. (72,5 metų), gyvenimo trukmės rodiklis pradėjo gana sparčiai mažėti ir 1994 m. pasiekė 68,7 metus - mažiausią lygį per visą 1958 – 1999 m. laikotarpį. Tai sudaro mažiau, negu vyrų kartos gyvenimo trukmė Vakarų Europos valstybėse. Tačiau nuo 1995 m. šis rodiklis pradėjo augti ir 1999 m. pasiekė 72,3 metus.

Lietuvos gyventojai pasiekė depopuliacijos ir susiaurintos gyventojų reprodukcijos ribą – neigiamą natūralaus gyventojų prieaugio koeficientą (1994 - 1999 m. – (-1,0) proc.). Tačiau Lietuvos gyventojų skaičiaus kitimą veikė kompensaciniai veiksniai. 1999 m. lyginant su 1992 m. migracijos saldo padidėjo nuo -22,2 iki 1,3 tūkst. gyventojų. Tai sušvelnino neigiamą susiaurintos gyventojų kartų kaitos poveikį (neigiamas migracijos saldo tapo teigiamu) [5].

Perspektyvoje darbingo amžiaus ir pensinio amžiaus grupės daugiausia įtakos ne natūralios gyventojų kartų kaitos pokyčiai, bet naujas Pensijų įstatymas, kurio įvedimas gali turėti ryškias socialines ir ekonomines pasekmes. Skaičiavimas parodė, kad šių gyventojų grupių struktūrinis balansas, įvedus naują Pensijų įstatymą, keisis palankia kryptimi. Pensijų įstatymo pakeitimai neturės įtakos iki darbingo amžiaus grupei. Gyventojų reprodukcijos režimo pakitimai darbingo amžiaus gyventojų grupei bus palyginti neženkliūs.

Gyventojų skaičiaus pagal amžiaus grupes kitimą 1997 – 2025 metais rodo 3.1 lentelėje pateikti duomenys. Čia darbingo amžiaus gyventojų skaičius apskaičiuotas atsižvelgiant į Pensijų įstatyme nustatytą darbingo amžiaus ilginimą (vyrams ir moterims iki 65 m.)

3.1 lentelė

Lietuvos gyventojų skaičiaus prognozė (tūkstančiais)

Amžiaus grupės	1997	2000	2005	2010	2015	2020	2025
Iš viso	3707	3696	3694	3704	3719	3728	3739
0-15	840	833	764	738	759	777	783
16-19	262 ¹	206	230	205	178	177	189
20-29	553	509	492	536	528	470	448
30-39	587	579	541	498	483	528	523
40-49	455	499	555	556	520	479	467
50-54	207	196	224	249	279	251	245
55-59	205	206	186	213	237	266	240
60-64	191	191	190	172	197	220	247
65 ir daugiau	461	476	512	538	539	559	598
Darbingo amžiaus	2122	2143	2261	2303	2299	2315	2359
Pensinio amžiaus	745	719	669	664	662	636	598

Šaltinis: Statistikos departamento darbai. - 1997, Nr. 4., 40p.

Lentelės duomenys rodo, kad pesimistiniame variante bendras gyventojų skaičius 2025 m. turėtų sudaryti 3739 tūkst. žm. Darbingo amžiaus žmonių skaičius 2000 - 2025 m. turėtų padidėti 216 tūkst. (nuo 2143 iki 2359 tūkst.), o pensinio amžiaus žmonių skaičius turėtų sumažėti 121 tūkst. žm. (nuo 719 iki 598 tūkst.) [8; 11].

Respublikos gyventojų skaičius bei struktūros prognozė iki 2015 metų buvo pateikta ir Statistikos departamento prie LR Vyriausybės. Antai, numatoma, jog Respublikos gyventojų skaičius iki 2015 metų, lyginant su 1995 metais, sumažės nuo 3717,7 iki 3674,1 tūkst. žmonių [9; 14]. Tačiau plačiau rezultatų mes nenagrinėsime.

3.3. Atskirų socialinio draudimo rodiklių ilgalaikės raidos perspektyvos, atsižvelgiant į demografines prognozes

Šios skyriaus dalies pagrindinis tikslas - apžvelgti senatvės pensininkų ir apdraustųjų skaičiaus santykio kitimą ateityje, nuo kurio priklausys socialinio draudimo išlaidų ir pajamų subalansavimo galimybės Lietuvoje. Analizuojant padėtį ilgalaikės raidos perspektyvos požiūriu pasinaudosime dr. A. Pociaus straipsniu "Senatvės pensininkų ir apdraustųjų skaičiaus santykio prognozė atsižvelgiant į gyventojų amžiaus struktūros kaitą" [14]. Šiais skaičiavimais buvo siekiama nustatyti, kaip darbingo ir pensinio amžiaus gyventojų skaičiaus kitimo proporcijos, naujas Pensijų įstatymas bei jo pakeitimuose numatytas darbingo amžiaus prailginimas gali veikti senatvės pensininkų ir apdraustųjų skaičiaus santykį Lietuvoje. Skaičiavimų autorius panaudojo skirtingus užimtųjų (apdraustųjų) skaičiaus prognozės scenarijus, kurie remiasi ilgalaikių gyventojų skaičiaus prognozių rezultatais [1; 2; 3; 13] bei "Sodros" duomenimis. Skaičiavimai aktualūs todėl, kad apdraustųjų skaičiaus dinamika sąlygoja socialinio draudimo biudžeto pajamas, tuo tarpu nuo senatvės pensininkų skaičiaus raidos perspektyvų žymiu mastu priklausys jo išlaidos. Rezultatų analizė neapima kitų rūšių pensininkų skaičiaus kitimo perspektyvų, kadangi ilgalaikių tendencijų požiūriu juos įvertinti ypač sudėtinga.

Skaičiavimų prielaidos:

1. Tariama, jog užimti apdraustieji ateityje patenkins Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymo nustatytus darbo stažo reikalavimus. Kitaip tariant, prognozuojamo laikotarpio pradžioje esantys apdraustieji, sulaukę pensinio amžiaus, įgis teisę gauti senatvės pensiją, t.y. ribiniu atveju, nesikeičiant užimtumui, prognozuojamo laikotarpio pabaigoje apdraustųjų dalis nuo darbingo amžiaus gyventojų (DAG) turi būti lygi senatvės pensininkų

daliai nuo pensinio amžiaus gyventojų skaičiaus. Nustatyti būtinojo darbo stažo reikalavimai nesikeis.

2. Apdraustųjų ir darbingo amžiaus gyventojų santykis prognozuojamame laikotarpyje nepakis.

Vienu atveju šis rodiklis nustatomas kaip hipotetinis - esant fiksuotai darbingo amžiaus trukmei nuo 1995 m. pagal senąją Pensijų įstatymą, kitu - kintant pagal naujajame Pensijų įstatyme nustatytas sąlygas. Kitaip tariant, hipotetiniuose skaičiavimų scenarijuose jis tiesiogiai priklauso nuo DAG skaičiaus kitimo.

3. Penkiametėse amžiaus grupėse užimtumo lygio poveikio užimtųjų skaičiaus svyravimams nepaisome.

3.3.1. Apdraustųjų skaičiaus įvertinimas

Demografiniai užimtųjų skaičiaus įvertinimo scenarijai, priklausantys nuo DAG kitimo ribos. *Pesimistinis variantas* (žr. 3.2 lentelę) rodo, kaip pasikeistų apdraustų užimtųjų skaičius, jeigu DAG skaičius kistų pagal senojo Pensijų įstatymo nustatytas amžiaus ribas, kurios galiojo iki 1995 m. Šis skaičiavimų būdas rodo, koks būtų užimtųjų skaičius, jeigu darbingo amžiaus riba nepakistų (vyrai išeitų į pensiją sulaukę 60 metų, moterys - 55).

Vidutinis variantas (žr. 3.3 lentelę) rodo, kaip pasikeistų apdraustų užimtųjų skaičius, jeigu DAG skaičius kistų pagal dabar galiojančius Pensijų įstatymo pakeitimus, t.y. darbingo amžiaus viršutinė riba augtų iki 2010 m., toliau nusistovėtų pastovi (vyrams - 62.5 metų, moterims -60 m.).

Optimistinis variantas (žr. 3.2 lentelę) rodo, kaip pasikeistų apdraustų užimtųjų skaičius, jeigu DAG skaičius kistų pagal Pensijų įstatymo pakeitimus, t.y. darbingo amžiaus

viršutinė riba augtų iki 2025 m., toliau iki 65 m. darbingo amžiaus viršutinė riba numatoma pastovi vyrams ir moterims.

3.2 lentelė

Apdraustųjų pagrindinėje darbovietėje skaičiaus prognozė (tūkst. gyventojų)

	Pesimistinis variantas		Optimistinis variantas	
	Blogesnis demografinis scenarijus (1 var.)	Geresnis demografinis scenarijus (2 var.)	Blogesnis demografinis scenarijus (1 var.)	Geresnis demografinis scenarijus (2 var.)
1996	1143	1143	1143	1143
2000	1127	1127	1144	1162
2005	1152	1152	1195	1225
2010	1161	1159	1241	1247
2015	1128	1135	1250	1245
2020	1082	1099	1244	1254
2025	1043	1076	1230	1278

Skaičiavimų šaltiniai: SODROS ir Statistikos departamento duomenys

3.3 lentelė

**Apdraustųjų pagrindinėje darbovietėje skaičiaus prognozė
(vidutinis skaičiavimų variantas, tūkst. gyventojų)**

	Blogesnis demografinis scenarijus (5 var.)	Geresnis demografinis scenarijus (6 var.)
1996	1143	1143
2000	1144	1162
2005	1195	1225
2010	1241	1247
2015	1217	1229
2020	1183	1203
2025	1135	1174

Skaičiavimų šaltiniai: SODROS ir Statistikos departamento duomenys

Skaičiavimų algoritmas.

1. Įvertinamas visas apdraustųjų užimtumo lygis (apdraustųjų ir DAG procentinis santykis) šalyje. 1996 m. duomenimis jis sudarė 63%.¹ Taria, jog ateityje nekis.

¹ Prognozuojant buvo panaudoti 1996 m. duomenys apie apdraustųjų skaičių, tuo tarpu per 1996-2000 m. padėtis galėjo pasikeisti. Tačiau manome, jog tai nesumenkina skaičiavimų reikšmės, kadangi ilgalaikės perspektyvos prognozių tikslumo požiūriu jų galima nepaisyti. Apdraustųjų skaičius 1996-1999m. sumažėjo vos 0,4 proc., o 1996-2000 m. sumažėjo irgi palyginti nedaug 2 proc. Nepaisant to, tikėtina, jog pagerėjus ekonominei situacijai jis išaugs.

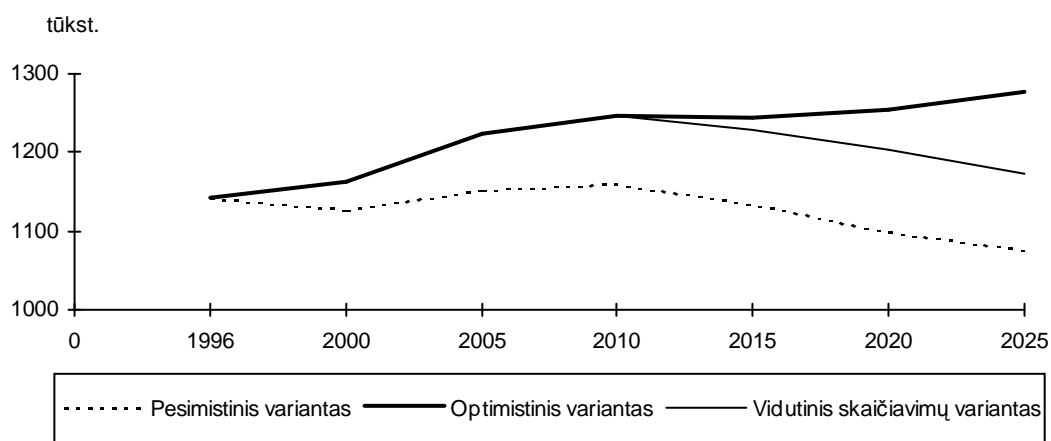
2. Apdraustųjų skaičius nustatomas kaip užimtumo lygio ir DAG sandauga remiantis įvairiais demografinės prognozės variantais.

3. Gauti absoliutiniai dydžiai padauginami iš koeficiento (pagrindinėje darbovietėje dirbančių apdraustųjų ir viso apdraustųjų skaičiaus santykio).

Demografiniai gyventojų reprodukcijos scenarijai. Pagal atliktus skaičiavimus, remiantis anksčiau minėtomis prognozėmis, gyventojų gimstamumo ir mirtingumo poveikio įtaka užimtumui yra palyginti nedidelė. Geresniame ir blogesniame demografiniuose variantuose apdraustųjų dirbančiųjų skaičius prognozuojamojo laikotarpio pabaigoje apytikriai skiriasi tik 30 - 50 tūkst.

3.1 diagrama

Apdraustųjų pagrindinėje darbovietėje skaičiaus prognozė (geresnis demografinis scenarijus)

Pagrindinis demografinių scenarijų poveikio skirtumo komponentas - mirtingumas. Prognozuojamo laikotarpio pabaigoje, kai 1995-2000 m. gimęs jaunimas išilies į darbo rinką, gimstamumo skirtumai apdraustųjų skaičiui gali turėti nedidelę įtaką.

3.3.2. Senatvės pensininkų kontingento prognozės

Ekonomiškai aktyvių gyventojų ir senatvės pensininkų pasiskirstymas pagal amžių.

Prognozuojant senatvės pensininkų kontingentą, būtina turėti informaciją apie jų bei apdraustų užimtųjų pasiskirstymą pagal amžių. Todėl aptarkime turimos informacijos kokybę. Manome, jog darbo jėgos tyrimų duomenys bent jau apie darbingo amžiaus gyventojų užimtumą yra pakankamai patikimi. Užimtų darbingo amžiaus gyventojų amžiaus struktūra atitinka apdraustųjų pasiskirstymą pagal amžių. Šalies gyventojų ekonominis aktyvumas 15-44 m. amžiaus grupėse didėja, toliau - mažėja.

Senatvės pensininkų skaičiaus prognozė. Norint atlikti prognozes, turimos informacijos nepakanka, todėl reikalingi specialūs perskaičiavimai. Jų rezultatus iliustruoja 3.4 lentelė.

3.4 lentelė

Apdraustųjų pagrindinėje darbovietėje demografinės charakteristikos

Amžiaus grupės	Amžiaus perkėlimo koeficientas ¹	Apdraustieji pagrindinėje darbovietėje 1996 m.	Potencialūs senatvės pensininkai ²	
			1 var. (u ³ = 63%)	2 var. (u=91%)
15-19	0.994	22	165	238
20-24	0.993	113	171	245
25-29	0.991	128	177	257
30-34	0.987	153	186	269
35-39	0.981	148	183	265
40-44	0.974	126	151	217
45-49	0.964	110	136	197
50-54	0.949	108	130	188
55-59	0.925	89	129	187
60-64	0.895	66
65-69	0.846	51
70-74	0.771	29 ²
75-79	0.681
80+	0.848

¹ Apskaičiuota remiantis Statistikos departamento duomenimis.

² Apskaičiuota remiantis "Sodros" ir Statistikos departamento duomenimis.

³ u - "Sodros" apdraustųjų ir DAG skaičių santykis.

3.4 lentelėje pateikėme apdraustų pagrindinėje darbovietėje (apytikris įvertinimas) ir potencialių senatvės pensininkų, kurie perspektyvoje patenkins socialinio draudimo stažo

reikalavimus, pasiskirstymą pagal amžių. Amžiaus grupių perkėlimo koeficientas išreiškia mirtingumo poveikį perspektyvoje. Potencialus senatvės pensininkų skaičius amžiaus grupėse įvertintas gyventojų skaičių padauginus iš bendro fiksuoto užimtumo lygio rodiklio vieneto dalimis. 1 variantas parodo, koks būtų potencialus pensininkų skaičius, išlikus 1996 m. “Sodros” apdraustųjų ir DAG santykiui (u). 2 variantas iliustruoja, koks būtų pensininkų skaičius, jeigu dirbančiųjų dalis būtų tokia pat kaip “visuotinio” užimtumo laikais (u = 91%). Šiuo atveju u - tai paskutiniųjų trijų gyventojų surašymo metų užimtumo lygių paprastas aritmetinis vidurkis. Aišku, jog pastarasis variantas, išaugus konkurencijai darbo rinkoje, yra nerealus. Todėl tolesniuose skaičiavimuose naudojamas 1 varianto rodiklis. Be to, pateikti rodikliai neįvertina mirtingumo poveikio, kuris yra numatytas kitoje lentelėje.

Senatvės pensininkų ir apdraustųjų skaičiaus santykio nustatymas. Papildomos skaičiavimų prielaidos:

1. Kandidatų į senatvės pensiją dalis bus lygi visam apdraustųjų ir DAG santykiui 1996 m. ir amžiaus grupėse išliks 0.63.

2. Mirtingumas amžiaus grupėse nesikeis.

Autoriaus apskaičiuotas bendras potencialus senatvės pensininkų skaičiaus (žr. 3.5 lentelę) faktiškai atitinka jų skaičių prognozuojamo laikotarpio pradžioje.

**Senatvės pensininkų ir apdraustųjų pagrindinėje darbovietėje skaičiaus prognozė
darbingo amžiaus ribai kintant iki 2025 m., neįvertinant ekonominio aktyvumo
planinėje ekonomikoje (optimistinis var., tūkstančiais)**

Amžiaus grupės	Amžiaus perkėlimo koeficientas	Potencialus ¹ pensininkų skaičius	Apdraustųjų pagrindinėje darbovietėje arba senatvės pensininkų skaičiaus prognozė					
			2000	2005	2010	2015	2020	2025
Iš viso pensininkų	-	657²	555	497	430	373	323	335
15-19	0.994	165						
20-24	0.993	171	164					
25-29	0.991	177	170	174				
30-34	0.987	186	175	168	161			
35-39	0.981	183	184	173	165	159		
40-44	0.974	151	180	180	170	162	156	
45-49	0.964	136	147	175	175	166	158	152
50-54	0.949	130	131 ³	142	169	169	160	152
55-59	0.925	129	42	15	134	160	160	152
60-64	0.895	154	110	95	115	124	148	148
65-69	0.846	157	138	107	102	103	105	133
70-74	0.771	117	133	117	82	86	87	89
75-79	0.681	62	90	102	90	63	67	67
80-84	0.848	81	42	61	70	61	43	46

¹ Potencialus senatvės pensininkų skaičius įvertintas esant prielaidai, jog kandidatų į senatvės pensininkus dalis bus lygi bendram užimtumo lygiui ir amžiaus grupėse išliks 0.63.

² Įvertinta remiantis 1995 m. senatvės pensininkų pasiskirstymu pagal amžių ("Sodros" duomenys).

³ Virš brūkšnių esantys rodikliai rodo apdraustųjų skaičių, žemiau brūkšnio - senatvės pensininkų skaičių.

Skaičiavimų šaltiniai: SODROS ir Statistikos departamento duomenys

Senatvės pensininkų ir apdraustųjų skaičiaus prognozė 3.5 lentelėje atlikta remiantis amžiaus grupių perkėlimo metodu. Įvertinant pensininkų skaičių 55-59 ir 60-64 m. amžiaus grupėse, atsižvelgta ir į pensinio amžiaus ilginimą bei vyrų ir moterų skaičiaus santykį. Analogiški skaičiavimai atlikti ir pesimistinio bei vidutinio varianto atveju (žr. į jų rezultatus 3.6-3.7 lentelėse).

**Pensininkų ir apdraustųjų pagrindinėje darbovietėje skaičiaus santykio prognozė
priklausomai nuo darbingo amžiaus ribos poveikio, neįvertinant ekonominio
aktyvumo planinėje ekonomikoje**

	Pesimistinis variantas ¹		Optimistinis variantas ²	
	Pensininkų skaičius (tūkst.)	Išlaikytinių koeficientas (%) ³	Pensininkų skaičius (tūkst.)	Išlaikytinių koeficientas (%)
1996	655	57	655	57
2000	591	52	555	47
2005	570	49	497	40
2010	537	46	430	34

2015	527	46	373	29
2020	540	49	323	25
2025	568	53	335	26

Šioje ir kitose lentelėse pateikiamos 1996 m. rodiklių reikšmės yra faktiniai dydžiai, kitų metų reikšmės - prognozinės charakteristikos, priklausančios nuo konkrečiu atveju suformuluotų hipotetinių sąlygų.

Šioje ir kitose lentelėse:

¹ Darbingo amžiaus riba - pagal senąjį Pensijų įstatymą.

² Darbingo amžiaus riba kinta pagal pradinį naujojo Pensijų įstatymo variantą (iki 2025 m.).

³ Realus senatvės pensininkų išlaikytinių koeficientas išreiškia senatvės pensininkų ir apdraustųjų pagrindinėje darbovietėje skaičiaus santykį.

Skaičiavimų šaltiniai: SODROS ir Statistikos departamento duomenys

3.7 lentelė

**Pensininkų ir apdraustųjų pagrindinėje darbovietėje skaičiaus santykio prognozė
darbingo amžiaus viršutinei ribai kintant iki 2010 m., neįvertinant
ekonominio aktyvumo planinėje ekonomikoje
(vidutinis skaičiavimų variantas)**

	Pensininkų skaičius (tūkst.)	Išlaikytinių koeficientas (%)
1996	655	57
2000	555	47
2005	497	40
2010	430	34
2015	406	33
2020	413	34
2025	446	38

Skaičiavimų šaltiniai: SODROS ir Statistikos departamento duomenys

Toliau skaičiavimų variantai detalizuojami į dvi grupes:

Pirmoje grupėje yra scenarijai, kurie neįvertina ekonominio aktyvumo planinėje ekonomikoje (žr. 3.6- 3.7 lenteles); antroje - scenarijai, kurie šį poveikį įvertina (žr. 3.8 lentelę). Manome, jog antrosios grupės rezultatai yra objektyvesni, nes tolesnėje retrospektyvoje užimtumas buvo gerokai aukštesnis ($u=91\%$), todėl sukaupti būtina darbo stažą tomis sąlygomis buvo lengviau. Būtent užimtumo poveikio skirtumus (sumažėjimą) bandoma įvertinti lentelėje. Nustatydami apdraustųjų ir pensininkų skaičiaus santykį, pasinaudota geresnio demografinio scenarijaus rezultatais (žr. 3.2-3.3 lenteles).

**Senatvės pensininkų ir apdraustųjų pagrindinėje darbovietėje skaičiaus santykio
prognose (proc.)**

	Pesimistinis variantas	Vidutinis variantas ¹	Optimistinis variantas
1996	57	57	57
2000	58	56	56
2005	55	51	51
2010	52	45	45
2015	46	41	39
2020	51	38	31
2025	53	38	26

Skaičiavimų šaltiniai: SODROS ir Statistikos departamento duomenys

Ekonominio aktyvumo planinėje ekonomikoje poveikio įvertinimas. Skaičiavimų rezultatams (žr. 3.8 lentelę) pagrįsti ir įvertinti pasinaudojome šiomis sąlygomis:

1. Senatvės pensininkų skaičius 1996-2000 m. išliks nepakitęs. Kitaip tariant, ekonominio aktyvumo planinėje ekonomikoje poveikis prognozuojamame intervale faktiškai išliks maksimalus.

2. Tariama, jog prognozuojamo laikotarpio pabaigoje ekonominis aktyvumas planinėje ekonomikoje įtakos neturi. Tai reiškia, jog senatvės pensininkų skaičių 2025 m. iš esmės nulems oficialus užimtumas rinkos ekonomikoje. Visas prognozuojamų pokyčių laikotarpis 1996-2025 m. faktiškai atitinka būsimojo draudimo stažo trukmę (30 metų) pagal naująjį Pensijų įstatymą arba maždaug atitinka potencialią (maksimaliai galimą) gyventojų ekonominio aktyvumo trukmę nuo maksimalaus užimtumo lygio iki pensinio amžiaus pradžios. Tai argumentai, kurie pagrindžia antrąją skaičiavimų sąlygą.

Pirmo teiginio taikymą praktikoje galima paaiškinti sukaupto darbo stažo poveikiu. Visuotino užimtumo laikais sukaupti būtina darbo stažą senatvės pensijai gauti buvo lengviau. Tai realioje tikrovėje turėtų pasireikšti uždelsto senatvės pensininkų skaičiaus mažėjimo efektu. Tuo tarpu naujojo Pensijų įstatymo galiojimo sąlygomis, kai gerokai

sumažėjo užimtumas, šie reikalavimai yra sugriežtinti: 1995-2010 m. būtinas darbo stažas vyrams turi išaugti nuo 25 iki 30 metų, moterims - nuo 20 iki 30 metų.

Senatvės pensininkų skaičiaus įvertinimas. Nustatant rodiklio reikšmes, skaičiuojami du komponentai:

- 1) užimtumo planinėje ekonomikoje poveikis;
- 2) esamo apdraustųjų ir DAG santykio poveikis ($u=63\%$).

Suminis (bendras) senatvės pensininkų skaičiaus rodiklis nustatomas kaip dviejų komponentų aritmetinis svertinis vidurkis, kurio svoriai yra specialūs koeficientai, dinamikoje išreiškiantys pirmojo komponento įtakos mažėjimą, o antrojo - didėjimą. Prognozuojamo laikotarpio pabaigoje antrojo komponento poveikis tampa maksimalus (svorio koeficientas lygus vienetui), pirmojo - minimalus (svorio koeficientas lygus nuliui).

Turint pensinio amžiaus gyventojų (PAG) prognozės rezultatus, nesunkiai galima pereiti prie skaičiuojamų rodiklių santykio (žr. 3.9 lentelę).

3.9 lentelė

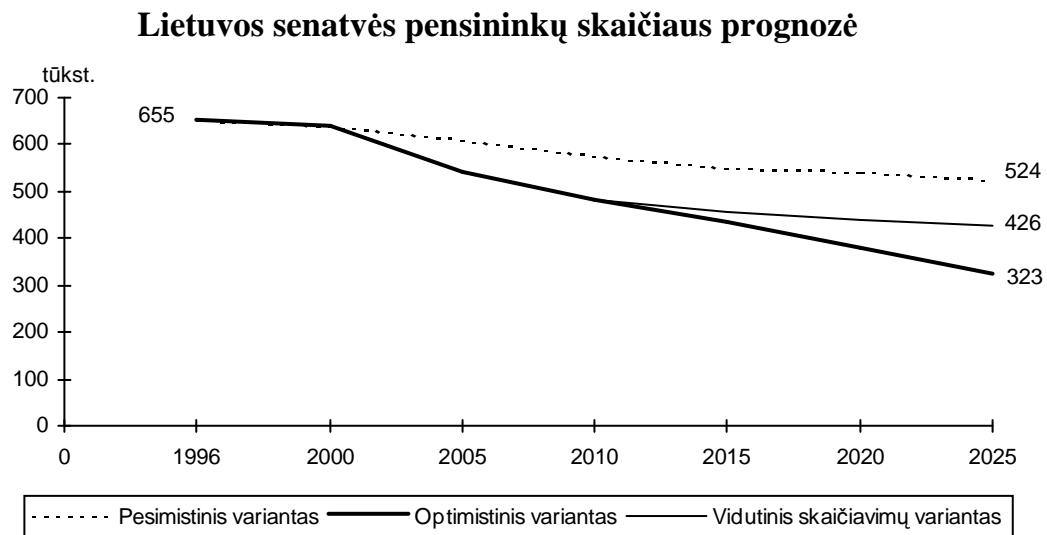
Senatvės pensininkų ir pensinio amžiaus gyventojų skaičiaus santykis įvertinant ekonominio aktyvumo planinėje ekonomikoje poveikį (proc.)

	Pesimistinis variantas	Vidutinis variantas	Optimistinis variantas
1996	88	88	88
2000	82	89	89
2005	79	93	93
2010	74	85	85
2015	67	73	73
2020	61	63	61
2025	58	57	56

Skaičiavimams taikoma papildoma sąlyga. Tariama, jog 1996 m. apdraustųjų pagrindinėje darbovietėje santykis su DAG, eliminavus antraeilininkus (54%), bus lygus ribiniam senatvės pensininkų ir PAG santykiui prognozuojamo laikotarpio pabaigoje (2025

m.). Kitaip tariant, senatvės pensijas gaus ta pati dalis dirbančiųjų. Tai seka iš pradinės užimtumo lygio nekintamumo prielaidos. Senatvės pensininkų skaičiaus kitimą tolimesnėje ateityje rodo 3.2 diagrama ir 3.10 lentelė.

3.2 diagrama

Būtina pabrėžti, jog prognozės autorius sutapatino pensininkų skaičių su pensijų skaičiumi. Nepaisant šio netikslumo, manome, kad ilgalaikių prognozių rezultatams tai neturės esminės įtakos. Gautas skirtumas tarp realaus ir prognozuojamo rodiklio yra nežymus. 2000 m. IV ketv. SODRA išmokėjo 645 tūkst. pensijų, tuo tarpu prognozuojamas pensininkų skaičius tais metais buvo 640 tūkst. (žr. 3.10 lentelę). Be to, perspektyvoje, socialinio draudimo politikoje turėtų įsigalėti nuostata nemokėti kelių pensijų vienam asmeniui. Tai reiškia, kad pensijų skaičius ir pensininkų skaičius turės sutapti. Todėl šių rodiklių sutapatinimo iš esmės galima nepaisyti. Oficialuose SODROS duomenų šaltiniuose šiuo metu paprastai pateikiamas tik pensijų skaičiaus rodiklis. Tai sudaro tam tikrų keblumų atliekant skaičiavimus.

3.10 lentelė

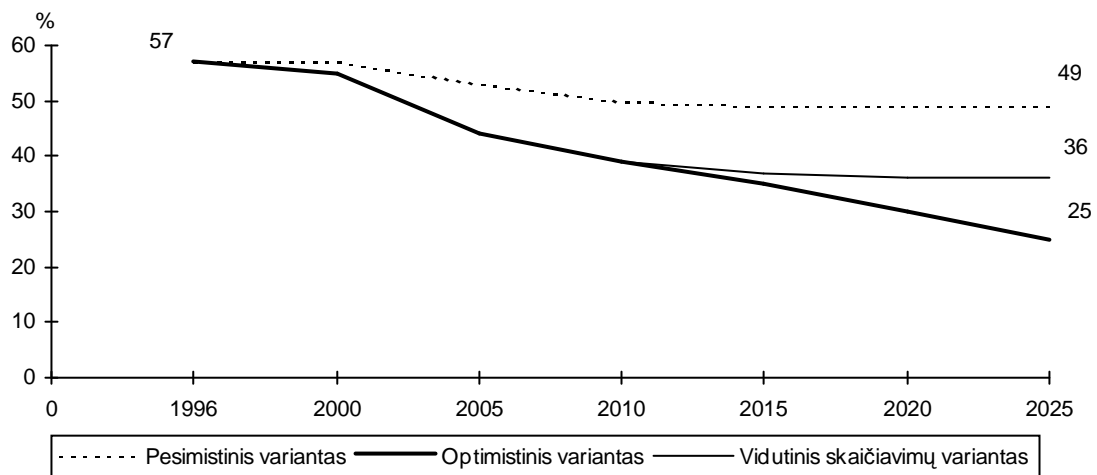
Lietuvos senatvės pensininkų skaičiaus prognozė (galutiniai skaičiavimų rezultatai, tūkst.)

	Pesimistinis variantas	Vidutinis variantas	Optimistinis variantas
1996	655	655	655
2000	640	640	640
2005	611	541	541
2010	578	484	484
2015	552	457	437
2020	543	438	382
2025	524	426	323

Skaičiavimų šaltiniai: SODROS ir Statistikos departamento duomenys

Galutiniame skaičiavimo etape įvertintas pensininkų skaičius, tenkantis 100-ai apdraustų gyventojų (žr. 3.3 diagramą ir 3.11 lentelę).

3.3 diagrama

Lietuvos senatvės pensininkų ir apdraustųjų pagrindinėje darbovietėje skaičių procentinio santykio prognozė

3.11 lentelė

Senatvės pensininkų ir apdraustųjų pagrindinėje darbovietėje skaičiaus santykio prognozė (proc.)

	Pesimistinis variantas	Vidutinis variantas	Optimistinis variantas
1996	57	57	57
2000	57	55	55
2005	53	44	44
2010	50	39	39

	Pesimistinis variantas	Vidutinis variantas	Optimistinis variantas
2015	49	37	35
2020	49	36	30
2025	49	36	25

Skaičiavimų šaltiniai: SODROS ir Statistikos departamento duomenys

Analizuojamų socialinės gyventojų struktūros elementų dinamika gali būti įvertinama demografiniu ir pensinio amžiaus ilginimo požiūriu. Demografiniu požiūriu, gyventojų senėjimas įvertinamas remiantis socialinėmis charakteristikomis (apdraustųjų ir pensininkų skaičius, jų santykis). Pagrindinių aptariamų gyventojų grupių kaita gali būti nagrinėjama ir pensinio amžiaus ilginimo požiūriu: įvertinama, kokią įtaką pensinio amžiaus ilginimas turės DAG, PAG, apdraustų dirbančiųjų bei pensininkų skaičiaus kitimui tolimesnėje ateityje.

3.3.3. Rezultatų apibendrinimas

Igyvendinus naują Pensijų įstatymą, ateityje turėtų pagerėti socialinio draudimo įmokų mokėtojų ir pensininkų santykis. Nepaisant to, skaičiavimų rezultatų nereikėtų pernelyg formalizuoti, nes pats pensinio amžiaus ilginimas dar nereiškia, jog dėl to išaugs apdraustų užimtųjų skaičius. Šį procesą turi užtikrinti palanki socialinių ir ekonominių veiksnių įtaka, skatinanti ilginti vyresnio (priešpensinio) amžiaus žmonių aktyvumą darbo rinkoje. Naudojant skaičiavimų rezultatus praktikoje, nevertėtų užmiršti jų sąlyginio pobūdžio, kuriuos apsprendžia suformuluotos skaičiavimų hipotezės. Remiantis gautais hipotetiniais rodikliais, bent apytikriai bandoma atsakyti į klausimą, kaip pasikeistų pensininkų ir apdraustųjų skaičiaus santykis, jeigu dabartines socialinio draudimo įmokas lemiančios sąlygos ateityje nepakistų ir priklausytų vien tik nuo pensinio amžiaus ilginimo. Jo poveikį atskleidžia skaičiavimo variantai.

Skaičiavimų rezultatus galima nagrinėti trimis variantais:

1. Optimistinis variantas - apdraustųjų pagrindinėje darbovietėje skaičius prognozuojamu laikotarpiu (1996-2025 m.) padidėtų 135 tūkst. (nuo 1143 iki 1278 tūkst.), senatvės pensininkų skaičius sumažėtų daugiau kaip du kartus (nuo 655 iki 323 tūkst.), senatvės pensininkų ir apdraustų dirbančiųjų skaičiaus santykis (išlaikytinių koeficientas) - nuo 57 iki 25%.

2. Vidutinis skaičiavimų variantas - apdraustųjų pagrindinėje darbovietėje skaičius pakistų nedaug: padidėtų tik apie 30 tūkst. (iki 1174 tūkst.), senatvės pensininkų skaičius sumažėtų apie pusantro karto (iki 426 tūkst.), išlaikytinių koeficientas - 1.6 karto (iki 36%).

3. Pesimistinis skaičiavimų variantas - apdraustųjų pagrindinėje darbovietėje skaičius sumažėtų daugiau kaip 65 tūkst. (iki 1076 tūkst.), senatvės pensininkų skaičius sumažėtų 1.25 karto (iki 524 tūkst.), išlaikytinių koeficientas - 1.16 karto (iki 49%).

Visuose skaičiavimų variantuose numatoma, jog dėl nukritusio užimtumo lygio senatvės pensininkų dalis nuo pensinio amžiaus gyventojų gali sumažėti net apie 40%.

Atsižvelgiant į pensinio amžiaus ilginimo perspektyvas, integruojantis į bendrą Europos rinką, optimistinį skaičiavimų variantą galima laikyti laukiamu. Skirtumas tarp optimistinio ir pesimistinio prognozės variantų bent apytikriai išreiškia pensinio amžiaus ilginimo poveikį. Pesimistinio varianto “papildomą” hipotetiškumą išreiškia tai, jog realiame tikrovės kontekste senasis Pensijų įstatymas įsigalioji negali. Kadangi darbingo amžiaus trukmė nėra fiksuotas dydis, iš skaičiavimų hipotezių seka, jog apdraustųjų skaičius turėtų didėti proporcingai darbingo amžiaus gyventojų skaičiui. Tačiau iš tikrųjų dėl socialinio ir ekonominio poveikio galimi įvairūs nukrypimai, kuriuos būtina įvertinti tolimesniuose skaičiavimuose. Pavyzdžiui, pranešime apie žmogaus socialinę raidą

Lietuvoje pabrėžiama, jog nepaisant pensinio amžiaus ilginimo, užimtųjų skaičius, lyginant 1995 m. ir 1994 m., šalyje sumažėjo 2% [10].

Deja, mūsų šalyje pasigendama mokliškai pagrįstų realios viršutinės darbingo amžiaus ribos įvertinimų, kurie remtųsi pensinio amžiaus ilginimo kriterijų pasirinkimu ir šių galimybių pagrindimu. Vienas iš tokių kriterijų - vyrų ir moterų ekonominio aktyvumo susilyginimas pensiniame amžiuje.

Svarbus pensinio amžiaus (pradžios) ilginimo tempų kriterijus - gyventojų senėjimo indeksas (60 m. amžiaus ir vyresnių bei 0-14 m. amžiaus gyventojų procentinis santykis). Pagal demografines prognozes šio indekso reikšmė mūsų šalyje 2020 m. turėtų pasiekti dabartinį Vakarų ir Šiaurės Europos šalių lygį (apie 105%).

Kalbant apie Valstybinio socialinio draudimo sistemos realias funkcionavimo perspektyvas galima pateikti šias gana paprastas išvadas.

1. Socialinio draudimo išmokos plačiąja prasme negali viršyti valstybės galimybių;
2. "Sodros" biudžetas yra tarsi viso valstybės biudžeto dalis.

Todėl iškilus finansiniams sunkumams, dalis socialinio draudimo išmokų gali būti padengiama valstybės biudžeto sąskaita [14].

Tarp pirmo ir antro išvadų punkto yra tam tikras prieštaravimas, nes gerus norus padidinti pensijas ir pašalpas skurstantiems žmonėms neretai riboja realios galimybės. Gana plačiai valstybinio socialinio draudimo sistemos perspektyvas analizuoja Dr. G. Černiauskas, V. P. Žiūkas [4].

3.4. Valstybinio socialinio draudimo biudžeto pajamų ir išlaidų prognozė

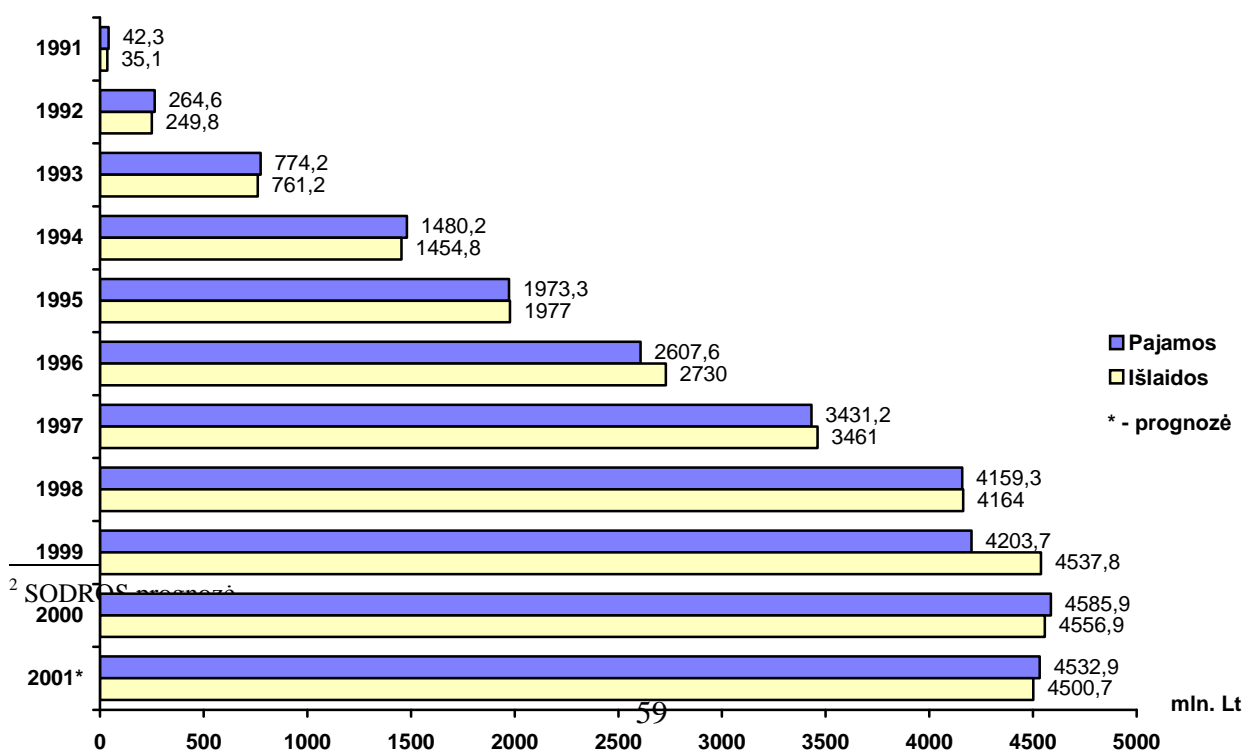
Biudžeto pajamų ir išlaidų subalansavimo prognozę galima sudaryti, remiantis jo pagrindinių straipsnių, kurie nulemia visą jo apimtį, skaičiavimais. Tokie straipsniai yra

socialinio draudimo įmokos ir pensijų draudimo išmokos. Tačiau ir šių rodiklių skaičiavimas nėra paprastas, remiantis koku nors vienu veiksmu. Čia reikia atskirai apskaičiuoti kitus prognozuojamus rodiklius, kurie sąlygoja tuos suvestinius rodiklius. Antai SD įmokų apimtis priklauso nuo šių rodiklių: apdraustųjų žmonių skaičiaus bei jų vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio. Pensijų išmokų suma priklauso nuo pensijas gaunančių žmonių skaičiaus (pagal jų rūšis) ir jų pensijų mėnesinio vidurkio.

Analizuodami VSDF biudžeto pajamų ir išlaidų dinamiką mes pastebime, jog tiek pajamos, tiek išlaidos 1991-2000 m. pastoviai augo (žr. 3.4 diagramą). Tačiau išlaidos ėmė augti sparčiau negu pajamos. VSDF disbalansas atsirado dar 1995 m. (išlaidos viršijo pajamas 3 mln. Lt.). Lemtingieji buvo 1999 m., kai išlaidos viršijo pajamas net 334 mln. Lt. Prognozuojama, jog 2000-2001 m. VSDF pajamos sumažės 43 mln. Lt (nuo 4586 iki 4533 mln. Lt). Tačiau sparčiau negu mažės pajamos tikimasi sumažinti išlaidas (net 56 mln. Lt). Todėl metinis 2001 m. biudžeto pajamų ir išlaidų balansas turėtų išlikti teigiamas (32 mln. Lt.)² [6].

3.4 diagrama

VSDF biudžeto pajamos ir išlaidos (mln. Lt)

Aptariant ryšį tarp ekonominio augimo Lietuvoje raidos perspektyvų ir pagrindinių socialinių draudimo rodiklių, mes rėmėmės dr. A. Misiūno ilgalaikėmis socialinių ekonominių rodiklių prognozėmis. Juose vadovaujamasi šalies ekonominę situaciją tiriančių ekspertų nuostata, jog po ūkio krizės BVP kis vis didėjančiais tempais. Darbo užmokestis - socialinio draudimo įmokų didėjimo garantas - turėtų augti gerokai sparčiau negu krizės metais. Vidutinio darbo užmokesčio ir BVP santykis 1999-2007 m. padidės nuo 101 iki 114 proc. Tai reiškia, jog vis didesnė dalis sukurtų pajamų šalyje bus skirta gyventojų gerovei kelti. Tokiu atveju vidutinė senatvės pensija išaugtų du kartus (nuo 313 iki 624 Lt.) (žr. 3.12 lentelę).

3.12 lentelė

Ekonominiu augimu pagrįsta gyventojų pajamų lygio prognozė

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Bendrasis vidaus produktas fakt. kainomis, mln.Lt	24103	31569	38340	42990	42535	44819	47548	50640	54089	57940	62244	66997	72526
Realus BVP augimo indeksas	-	1.047	1.073	1.051	0.96	1.023	1.03	1.034	1.037	1.04	1.043	1.045	1.051
BVP defliatorius	-	1.251	1.132	1.067	1.033	1.030	1.030	1.030	1.030	1.030	1.030	1.030	1.030
Gyventojų skaičius, tūkst.žm.	3709.3	3706.1	3702.9	3700.1	3696.1	3693.5	3690.8	3688.2	3686.6	3685.4	3684.3	3683.2	3682.0
BVP tenkantis vienam gyventojui per metus, Lt	6498	8518	10354	11619	11508	12134	12883	13730	14672	15721	16894	18190	19697
BVP tenkantis vienam gyventojui per mėnesį, Lt	541.5	709.8	862.8	968.2	959.0	1011.2	1073.6	1144.2	1222.6	1310.1	1407.9	1515.8	1641.4
Vidutinis darbo užmokestis per mėnesį, Lt	478.9	618.2	778.1	929.8	1012.9	1020	1106	1213	1333	1454	1577	1713	1871
VDU santykis su BVP 1 gyv., proc.	88.4	87.1	90.2	96.0	105.6	100.9	103	106	109	111	112	113	114
Vidutinė senatvės pensija per mėnesį, Lt	150.98	192.43	242.62	287.82	310.16	313	344	378	416	459	507	561	624
Vid. senatvės pensijos santykis su BVP 1 gyv., proc.	27.9	27.1	28.1	29.7	32.3	31.0	32	33	34	35	36	37	38
Disponuojamos pajamos 1 n.ū. nariui per mėn., Lt	287.5	326.7	368.9	422.5	428.0	410	451	503	550	603	662	728	804
Disp.paj. 1 n.ū.n. per mėn. santykis su BVP 1g., proc.	53.1	46.0	42.8	43.6	44.6	40.5	42	44	45	46	47	48	49
Miesto gyv. disp. paj. 1 n.ū. nariui per mėn., Lt	308.2	352.7	403.1	463.5	475.2	460	515	572	636	707	774	849	936
Disp.paj. 1 n.ū.n. per mėn. santykis su BVP 1g., proc.	56.9	49.7	46.7	47.9	49.6	45.5	48	50	52	54	55	56	57
Kaimo gyv. disp. paj. 1 n.ū. nariui per mėn., Lt	239.5	268.9	298.4	336.3	327.1	288.0	344	400	465	537	605	682	771
Disp.paj. 1 n.ū.n. per mėn. santykis su BVP 1g., proc.	44.2	37.9	34.6	34.7	34.1	28.5	32	35	38	41	43	45	47

Skaičiavimų šaltiniai: SODROS ir Statistikos departamento duomenys

Pagal minėto autoriaus prognozės scenarijų socialinio draudimo įmokų dalis bendrose gyventojų namų ūkių pajamose 1999-2007 m. turėtų išlikti pastovi (10 proc.). Todėl tikėtina, kad skaičiavimai atlikti esant socialinio draudimo tarifo nekintamumo sąlygai, nors pats prognozės autorius, pateikdamas jos rezultatus, šios prielaidos atskirai neišskiria. Pensijų ir pašalpų dydis namų ūkių pajamose prognozuojamu laikotarpiu turėtų išaugti, tačiau nežymiai (nuo 11,1 iki 12 proc.) [11].

Galutiniais skaičiavimų rezultatais galima laikyti nacionalinio ir SODROS biudžetų rodiklių makroekonominę prognozę. Skaičiuojant BVP gamybos metodu, buvo atsižvelgta į atskirų ūkio veiklų vystymo prognozes 2001-2003 metams, kurias suformulavo Ūkio ministerija. Nors nacionalinio biudžeto išlaidos ekonomikai ir socialinei sferai kiekvienais metais didėja, tačiau jų lyginamoji dalis bendroje išlaidų struktūroje ir lyginant su BVP pastaraisiais metais mažėjo (žr. 3.13 lentelę). Tuo tarpu išlaidos kitoms valstybės funkcijoms didėja dėl viešosios tvarkos ir visuomenės apsaugos finansavimui teikiamų prioritetų.

3.13 lentelė

Nacionalinio ir SODROS biudžetų makroekonominė prognozė

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Bendrasis vidaus produktas fakt. kainomis, mln.Lt	24103	31569	38340	42990	42535	44819	47548	50640
Realus BVP augimo indeksas	-	1.047	1.073	1.051	0.96	1.023	1.03	1.034
BVP defliatorius	-	1.251	1.132	1.067	1.033	1.030	1.030	1.030
Nacionalinio biudžeto pajamos, mln. Lt	5758.0	6720.2	8237.5	9377.8	8983.6	9367	10175	11039
% nuo BVP	23.9	21.3	21.5	21.8	21.1	20.9	21.4	21.8
fizinių asmenų pajamų mokestis	1701.5	1977.4	2417.3	2911.8	2820.9	2960.0	3235.7	3532.6
% nuo NB pajamų	29.55	29.43	29.35	31.05	31.4	31.6	31.8	32
juridinių asmenų pelno mokestis	817.6	922.0	792.4	818.8	763.6	786.8	844.5	905.2
% nuo NB pajamų	14.20	13.72	9.62	8.73	8.5	8.4	8.3	8.2
pridėtinės vertės mokestis	1456.8	1908.5	2825.5	3180.9	3063.4	3203.5	3500.3	3819.6
% nuo NB pajamų	25.30	28.40	34.30	33.92	34.1	34.2	34.4	34.6
Akcizai	374.3	468.7	878.9	1166.6	1149.9	1236.5	1373.7	1523.4
% nuo NB pajamų	6.50	6.97	10.67	12.44	12.8	13.2	13.5	13.8
kitos pajamos	1407.8	1443.6	1323.4	1299.6	1185.8	1180.3	1221.0	1258.5
% nuo NB pajamų	24.45	21.48	16.07	13.86	13.20	12.60	12.00	11.40
Nacionalinio biudžeto išlaidos, mln. Lt	6196.8	7510.2	8612.4	9915.6	9108.7	9546.4	10222.8	11039.4
% nuo BVP	25.7	23.8	22.5	23.1	21.4	21.3	21.5	21.8
t.t. ekonomikai	1518.2	1524.6	1688.0	1606.3	1120.4	1202.8	1451.6	1689.0
% nuo NB išlaidų	24.50	20.30	19.60	16.2	12.3	12.6	14.2	15.3
socialinei sferai	2980.7	3822.7	4030.6	4888.4	4772.9	4878.2	5397.7	5906.1
% nuo NB išlaidų	48.1	50.9	46.8	49.3	52.4	51.1	52.8	53.5
kitoms valstybės funkcijoms	1697.9	2162.9	2893.8	3420.9	3215.4	3465.3	3373.5	3444.3
% nuo NB išlaidų	27.4	28.8	33.6	34.5	35.3	36.3	33.0	31.2

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Nac. biudžeto deficitas/perteklius(-,+), mln.Lt	-438.8	-790.0	-374.9	-537.8	-125.1	-179.3	-47.5	0.0
%nuo BVP	-1.8	-2.5	-1.0	-1.3	-0.3	-0.4	-0.1	0.0
VSDf biudžeto pajamos, mln. Lt	1973.3	2607.9	3431.2	4159.4	4203.8	4616.3	5135.2	5671.6
%nuo BVP	8.2	8.3	8.9	9.7	9.9	10.3	10.8	11.2
VSDf biudžeto išlaidos, mln. Lt	1972.3	2643.3	3461.0	4164.0	4537.8	4840.4	5182.7	5671.6
%nuo BVP	8.2	8.37	9.03	9.7	10.7	10.8	10.9	11.2
VSDf biudžeto deficitas/perteklius(-,+), mln.Lt	1.0	-35.5	-29.8	-4.6	-334.0	-224.1	-47.5	0.0
%nuo BVP	0.0	-0.1	-0.1	0.0	-0.8	-0.5	-0.1	0.0

Skaičiavimų šaltiniai: SODROS ir Statistikos departamento duomenys

Nacionalinio bei SODROS biudžetų prognozės taip pat siejamos su galimais ekonominio augimo tempais, t.y. su BVP faktinėmis kainomis. 3.13 lentelėje pateiktos prognozės tik 2001-2002 metams, kadangi biudžetų prognozavimas ilgalaikiam periodui yra problematiškas.

Plačiau pakomentuokime pagrindinių SODROS biudžeto prognozės rezultatus. Jos skiriasi nuo anksčiau pateiktų prognozių. Dr. A. Misiūno skaičiavimais, padėtis perspektyvoje turėtų būti pesimistiškesnė: VSDf pajamų ir išlaidų balansas 2001 m. turėtų būti neigiamas (-47,5 mln. Lt). Nepaisant to, pamažu gerėjant ekonominei situacijai, 2002 m. jis turėtų būti subalansuotas. Pajamos prilygtų išlaidoms ir pasiektų 5672 mln. litų. Pagal šio autoriaus prognozės scenarijų pajamos ir išlaidos augtų per visą 1999-2002 m. laikotarpį (žr. 3.13 lentelę). Tuo tarpu pagal žurnale "Veidas" paskelbtą prognozės nuostatą išlaidas 2001 m. pavyktų sumažinti. Manome, jog vargu ar kiek ženkliau prie pensijų sumažėjimo gali prisidėti pensijų mokėjimo apribojimas dirbantiems pensininkams.

3.5. Biudžeto pajamų didinimo veiksniai, būdai ir galimybės

Nors 2000 m. pradžioje socialinio draudimo įmokų tarifas buvo padidintas nuo 31 iki 34 proc., SODRA metus baigė turėdama 250 mln. Lt biudžeto deficitą. Tai buvo šeši metai iš eilės kai SODROS išlaidos viršijo pajamas.

Taigi 1995-2000 metų laikotarpyje pastebima SD subalansavimo problema. Ją sąlygoja biudžeto išlaidų didėjimo tendencija. Be to, išlaidų augimas pralenkia pajamų didėjimo tempą. Tokią būklę daugiausia nulemia pensijų išmokų didėjimas. Jos didinamos pagal LR Seimo ar Vyriausybės sprendimus. SD biudžeto subalansavimo klausimas tapo svarbiausia valstybinio socialinio draudimo problema. Todėl, siekiant pagerinti SD biudžeto pajamų ir išlaidų subalansavimą, būtina ieškoti būdų toms pajamoms padidinti.

SD biudžeto subalansavimo problemas ypač pabrėžė "Sodros" atsakingi darbuotojai. Jie nurodė, jog VSDF biudžeto pajamų didėjimo pagrindas – Respublikos ūkio ekonominė plėtra, naujų darbo vietų kūrimas (o tai reiškia – dirbančiųjų skaičiaus didėjimą) ir dirbančiųjų darbo užmokesčio kilimas.

Mūsų nuomone, toks šių problemų kėlimas yra pagrįstas. Tačiau, deja, sunkiai įgyvendinamas. Antai, įmonių skaičiaus ir tuo pačiu apdraustųjų darbuotojų skaičiaus didėjimas garantuotų SD įmokų didėjimą. Tačiau visa tai priklauso nuo šalies ekonomikos išsivystymo būklės. Būtina pabrėžti, jog socialinio draudimo įmokų tarifai 2000 m. buvo padidinti, bet tai neišsprendė jo subalansuotumo problemos.

Taigi ypač aktuali tapo SD biudžeto pajamų bazės stiprinimo problema. O biudžeto pajamas galima didinti įvairiais būdais. Čia paminėsime, mūsų nuomone, svarbiausius: 1) apdraustųjų skaičiaus ir jų uždarbio didinimas; 2) SD įmokų tarifo padidinimas; 3) tam tikros asignavimų sumos skyrimas iš valstybės biudžeto; 4) SD įmokų mokėtojų kontrolės tolesnis gerinimas bei išsiskolinimo, delspinigių ir baudų pilnesnis išieškojimas; 5) pensinio amžiaus ilginimas; 6) asmenų, gaunančių kelias pensijas, skaičiaus mažinimas.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Nuo SD biudžete sukaupiamų lėšų (pajamų) sumos apimties priklauso išmokų lygis, pirmiausia pensijų dydis. Kita vertus ir pensijų dydis betarpiškai reikalauja sukaupti didesnes lėšų apimtis SD biudžete. SD išlaidų bendrą sumą daugiausia sąlygoja bendras pensininkų skaičius ir jų pensijų vidurkiai. Todėl, padidėjus išlaidoms, bet nesant galimybių atitinkamai padidinti pajamas, iškyla pajamų ir išlaidų subalansavimo problema. Ypač tai būdinga SD biudžeto įvykdymui 1999 metais, kai išlaidos viršijo pajamas net 334 mln. Lt, nors jau 2000 m. pajamos viršijo išlaidas.

SD biudžeto pajamų didinimo, atsižvelgiant į jų įtaką, veiksniai yra šie:

- 1) apdraustųjų skaičiaus ir jų uždarbio didinimas;
- 2) SD įmokų tarifo padidinimas;
- 3) tam tikros asignavimų sumos skyrimas iš valstybės biudžeto;
- 4) SD įmokų mokėtojų kontrolės tolesnis gerinimas bei įsiskolinimo, delspinigių ir baudų pilnesnis išieškojimas.

2. Atsižvelgiant į šiuo metu ypač sudėtingą padėtį šalies darbo rinkoje, apdraustųjų skaičiaus žymesnio padidėjimo artimiausiais 2-3 metais tikėtis greičiausiai negalima. 1991-1996 m. laikotarpiu jis sumažėjo maždaug 1/3 (544 tūkst. žm. arba 30,8 proc.). Tokį apdraustųjų skaičiaus sumažėjimą sąlygojo stambiųjų pramonės įmonių uždarymas (dėl įvairių priežasčių - bankroto, likvidavimo, privatizavimo ir kt.), visų kitų ūkio šakų (žemės ūkio, statybos ir kt.) veiklos apimčių sumažėjimas. Taip pat aptariamą tendenciją įtakojo neoficialiai dirbančių gyventojų skaičiaus didėjimas (iki 1994 metų). Darbo ir socialinių tyrimų instituto duomenimis neoficialioji darbo rinka dabar apima apie 10 proc. darbingo

amžiaus šalies gyventojų (2000 m. tas skaičius sudarė apie 220 tūkst. žm.). Iki 1994 m. neoficialus užimtumas augo, nuo 1995m. ėmė ryškėti jo stabilizacijos ir mažėjimo požymiai. Antroje praėjusio dešimtmečio pusėje apdraustųjų skaičius daugmaž stabilizavosi: 1996-2000m. sumažėjo tik 25 tūkst. (nuo 1325 iki 1330 tūkst.), kai tuo tarpu anksčiau jo kitimo tempai buvo gerokai spartesni.

3. Įmokų tarifo didinimas - svarbus SD pajamų didinimo faktorius. 2000 metų pradžioje jis buvo padidintas nuo 31 iki 34 proc. Tačiau tai neišsprendė SODROS įsiskolinimų bankams likvidavimo problemos. Kadangi daugelio šalies įmonių finansinė situacija sudėtinga ir auga nedarbas, SD tarifo padidėjimo bent jau artimiausiu metu neverta tikėtis. Todėl SD tarifo kaip Sodros pajamų didinimo šaltinio galimybės netolimoje perspektyvoje yra išsemtos.

4. Asignavimai iš valstybės biudžeto gali padidinti SD pajamas. Jie gali būti skiriami Sodros skoloms bankams padengti. Tačiau tai nėra optimalus problemos sprendimo būdas. Racionaliausias skolų padengimo šaltinis – SD įmokų didinimas bei griežta lėšų ekonomija.

5. Pensijų aprėpimo problema artimiausiu (3-5 m.) metu dar neiškils, nes beveik visi priešpensinio amžiaus žmonės turi darbo stažą iš sovietinių laikų, užskaitytą kaip socialinio draudimo stažas. Tačiau manome, jog ji aktuali taps ilgalaikėje perspektyvoje. Pensijų padidinimas šiuo metu esant socialinio draudimo fondo deficitui daugiau nei 5 proc. yra nerealus uždavinys. Įmanoma ir reikia pradėti privileginių pensijų mažinimą ir laipsniškai visai jas panaikinti.

6. Pastaruoju metu sparčiai didėja invalidumo pensijų gavėjų skaičius - tiek dėl to, kad panaikintos visos ankstyvos pensijos bei didinamas pensinis amžius, tiek dėl invalidumo suteikimo sąlygų. Būtina keisti ir griežtinti invalidumo pripažinimo kriterijus.

Skiriant invalidumo pensijas, turi būti realiai įvertinamas asmens pajėgumas dirbti. Taip būtų sumažinamas skiriamų invalidumo pensijų skaičius bei dydis asmenims, kurie dar gali dirbti.

7. Būtina pagerinti socialinio draudimo įmokų surinkimą. Biudžetinės įstaigos vėluoja atsiskaityti su socialinio draudimo fondu, kai kurios turi ilgalaikių išskolinimų. Tuo tarpu šias įstaigas kontroliuoti yra lengviau ir pigiau nei privačias, tereikia veiklos koordinavimo su Finansų ministerija. Galiojanti patentininkų įmokų mokėjimo tvarka leidžia jiems išvengti įmokų mokėjimo, nes patento mokesčiai ir privalomosios socialinio draudimo įmokos renkamos atskirai. Šių įmokų kontrolė tampa brangi. SODROS valdymo pagerinimas turėtų teigiamai paveikti įmokų surinkimą - kaip rodo praktika nemažai klaidų atsiranda dėl jos darbuotojų aplaidumo.

8. Skeptiškai vertėtų vertinti visuotinės (nacionalinės) koncepcijos realizavimo galimybes Lietuvoje. Pagal šią koncepciją visuotinė (nacionalinė) pensija būtų vienodo dydžio visiems Lietuvos gyventojams ir mokama pastoviai. Jos tikslas - aprūpinti kiekvieną senatvės pensijos sulaukusį ar visam laikui nedarbingu tapusį asmenį minimaliomis pajamomis, kai jis jau neužsidirba pats. Nacionalinės pensijos pagrindinis bruožas jos visuotinumas. Pagrindinė šios koncepcijos blogybė yra ta, jog teisė į išmokas nesiejama su socialinio draudimo įmokomis. Išmokų nepriklausomumas nuo asmens indėlio į materialinių gėrybių kūrimo procesą legaliam darbe paskatintų nelegalaus darbo išplėtimą, gali gerokai padidėti pagyvenusių žmonių nedarbas, kadangi šie žmonės nebūtų suinteresuoti darbo stažo ilginimu. Valstybės biudžetui mokėti nacionalines pensijas būtų pernelyg brangus "malonumas". Galima sutikti, jog tokia pensija užtikrintų bent minimalų

gyvenimo lygį dėl įvairių priežasčių nedirbusiems žmonėms, tačiau nevertėtų maišyti pensijos ir socialinės pašalpos funkcijų.

9. Viena iš svarbiausių valstybinio socialinio draudimo problemų - ūkininkų draudimas. 2000 m. IV ketv. duomenimis Lietuvoje buvo apsidraudę tik 6,6 tūkst. ūkininkų. Nepaisant to, pažymėtini tam tikri teigiami poslinkiai - prieš keletą metų jų buvo vos keletas tūkstančių. Ar ateityje ūkininkaujantys darbingo amžiaus asmenys bus integruoti į SODROS sistemą, priklausys nuo tolesnės socialinės politikos nuostatų. Šiuo metu ūkininkaujančių asmenų indėlis į bendrą socialinio draudimo įmokų "katilą" nėra žymus, tačiau ateityje reikėtų kuo daugiau ūkininkų įtraukti į Sodros sistemą. Turėtų būti suformuluotas konceptualus požiūris, ką daryti su nesidraudžiančiais ūkininkaujančiais asmenimis.

10. Nepaisant dabartinių "Sodros" sunkumų, mūsų darbe pateikti skaičiavimai liudija, jog nepakitus įmokų lygiui, esant nekintamai išlaidų senatvės pensijoms daliai bendroje socialinio draudimo išlaidų struktūroje, vidutinė senatvės pensija dėl palankaus išlaikytinių koeficiento prognozuojamu laikotarpiu (iki 2025 m.) išaugtų net 2,3 karto. Tai, aišku, gerokai pagerintų senatvės pensininkų materialinę padėtį. Tačiau šiuo skaičiumi guostis irgi pernelyg nereikia, nes jo dinamika yra stipriai susijusi su nemažu dirbančiųjų skaičiaus sumažėjimu oficialioje darbo rinkoje, todėl didelė dalis potencialių senatvės pensininkų, dabartiniu metu nemokančių socialinio draudimo įmokų, ateityje gali likti už valstybinio socialinio draudimo sistemos borto. Ką reikės daryti su tokiais asmenimis? Tai aktuali socialinė problema. Juk daugelis analitikų užmiršta, jog šiuo metu esantis pensininkų kontingentas praktiškai susiformavo visuotinio užimtumo laikais, kai sukaupti būtina darbo stažą buvo gerokai lengviau. 1996 m. senatvės pensijas gavo net 88% pensinio amžiaus

gyventojų. Tuo tarpu, 1989-1996 m. sumažėjus bendram užimtumui ir jei jis iki 2025 m. nesikeistų (lyginant su darbingo amžiaus gyventojais), šis skaičius sumažėtų iki 54%, t.y. senatvės pensijas gautų tik šiek tiek daugiau negu pusė pensinio amžiaus gyventojų.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

- 1) Beliauskis V., Pocius A. Darbo rinka Lietuvoje: dabartis ir tolimesnės perspektyvos // Lietuvos statistikos departamento darbai. – Vilnius, 1994, Nr. 4.
- 2) Beliauskis V., Pocius A. Ilgalaikės Lietuvos gyventojų amžiaus struktūros prognozės // Lietuvos statistikos departamento darbai. - Vilnius, 1995, Nr. 2.
- 3) Beliauskis V., Pocius A. Lietuvos gyventojų skaičiaus ilgalaikės prognozės // Lietuvos statistikos departamento darbai. - Vilnius, 1996, Nr. 2.
- 4) Černiauskas G., Žiūkas V. P. Socialinio draudimo perspektyvos : Tarptautinės konferencijos “Socialiniam draudimui Lietuvoje 70 metų” medžiaga. - Vilnius, 1996 m. gegužės 17 d.
- 5) Demografijos metraštis, 1999. – Vilnius, 2000.
- 6) Grižibauskaitė E. “Sodros” tuštėjimo metas tęsiasi. Veidas, 2001, Nr. 14.
- 7) Guogis A., Bernotas D., Ūselis D. Lietuvos politinių partijų samprata apie socialinę apsaugą. – Vilnius, 2000.
- 8) Gyventojų skaičiaus prognozė 1995 – 2025 m. // Lietuvos statistikos departamento darbai. - 1995, Nr. 2.
- 9) Lietuvos Respublikos gyventojų skaičiaus bei struktūros prognozės iki 2015 metų. / Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės. - Vilnius, 1995.
- 10) Lithuanian human development report. - Vilnius, 1996.
- 11) Misiūnas A. Ūkio plėtros pokyčių Lietuvoje prognozės. Ataskaita Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnybai. Vilnius, 2001.

- 12) Pensijų reformos Baltoji knyga (Pensijų sistemos reformos projektas). Vilnius, 2000.
- 13) Pocius A. Pensinio amžiaus ilginimo socialinės ir ekonominės pasekmės // Lietuvos statistikos departamento darbai. – Vilnius, 1996, Nr. 4.
- 14) Pocius A. Senatvės pensininkų ir apdraustųjų skaičiaus santykio prognozė atsižvelgiant į gyventojų amžiaus struktūros kaitą // Lietuvos statistikos departamento darbai. – Vilnius, 1997, Nr. 4.
- 15) Tamulionis P., Deksnys M. Lietuva besiplečianti nedarbo zona /Lietuvos rytas. Vartai, 2000, vasario 21d., Nr. 42.
- 16) Valstybinio socialinio draudimo įstatymas: norminiai aktai. – Vilnius, 1995.